Literary Criticism

సాహిత్య విమర్శ

దాశరథి
పునర్నవం
సమాలోచనం

మాదిరాజు రంగారావు

రసధుని
సాహితీ పరిషత్తు
శాంతినగర్, హైదరాబాద్ - 28

DASARADHI PUNARNAVAM - SAMALOCHANAM
Literary Criticism (Telugu)

by

Prof. Maadiraju Ranga Rao

© Dr. M. Santhosh Kumar

Presented
to
my wife
Mrs. Indira

సూచిక

1. వ్యక్తిత్వం – సామాజిక స్పందనం 169

2. అభ్యుదయ భావన 175

3. వాస్తవికత – ప్రగతి పథం 179

4. అనుభూతి చిత్రణం 182

5. సామాజిక స్పందనం.................................. 187

6. అధివాస్తవికత... 194

7. ప్రతీకాత్మకత 198

8. కాల్పనిక పార్శ్వం – పరివర్తనా ముఖం 201

9. భవిష్యద్దర్శనం 206

10. కవి దృక్పథంలో 209

11. కవి దాశరథి వ్యక్తిత్వం – చారిత్రక పాత్ర 213

12. వ్యాసాలపై లేఖలు 217

దాశరథి కవితా సమాలోచనం (పునర్నవం)

(1) వ్యక్తిత్వం - సామాజిక స్పందనం

తెలంగాణా సాహితీరంగాన్ని స్మరించగానే ఝుటితిస్ఫూర్తిగా మారు మ్రోగే పద్యపాదం 'నా తెలంగాణ కోటి రత్నాల వీణ'. శ్రీశ్రీ తరువాత ఎన్నదగిన తేజోమూర్తియై ప్రకాశించిన 'అభ్యుదయ కవిచక్రవర్తి', దాశరథి. తెలంగాణ, దేశ స్వాతంత్ర్యోద్యమంలో ఎంతటి తీవ్రతను చూపాడో, భాషా రాష్ట్ర మహాంధ్రోదయ నిర్మాణంలోనూ అంతటి ఆవేశమూ కనబరచాడు. ఇది ఈతని చారిత్రకమైన అవగాహనకూ, అభ్యుదయ క్రియాశీలానికీ నిదర్శనం. ఏ ప్రాంతంలో ఏ రూపంలో ఏయే కారణాలను పురస్కరించుకొని సమాజ చరిత్ర ఆవిష్కృతమైనప్పటికీ తెలుగు సాహిత్యం తెలుగువారందరిదీ. ఆ తరువాత పొలిమేరలు ఎరుగని మానవ లోకానిదీ, ఈ విశాలమైన దృక్పథం, జాతిసంస్కృతిని సుసంపన్నం చేసేదీ, వైవిధ్యాన్ని చేకూర్చేదీ. ఉన్నతమైన స్థానాన్ని కలిగించేది.

ఈ కవి మనస్తత్వం ప్రధానంగా మూడు అంశాలపై ఆధారపడి ఉంది. మొదటిది దేశభక్తి భావన, రెండోది అభ్యుదయ దృక్పథం, మూడోది సంప్రదాయ వివేకం. ఈ వెలుగులో ఈతని కవితా స్వరూపం దర్శించినపుడే, విశిష్టమైన వ్యక్తిత్వం అందుతుంది. ఇది ఈతని కవితాస్ఫూర్తికి వెనుకనున్న ప్రధానమైన తత్త్వం. అటు పద్యమూ ఇటు మాత్రా ఛందస్సూ ఇటీవలి ముక్తచ్ఛందోరచన ఇతని చేతిలో అనితరమైన శిల్పరూపాల్ని సంతరించుకున్నాయి. సంప్రదాయ బంధురమైన పద్యాన్ని 'పీడిత ప్రజావాణికి మైక్ అమర్చి అభవాదులకున్ వినిపింపజేసెదన్' మొదలుగా అభ్యుదయ భావాలను ఇతడు నిర్వహించిన తీరు గుర్తించదగిన అంశం. అయితే ఈ ప్రయత్నం స్వల్పపరిధిలోనే జరిగింది. పద్యానికీ అది పెరిగిన వాతావరణానికీ ఆధునిక భావనకూ మధ్యనున్న అంతరాళం – ఈ ప్రయత్నాన్ని సమగ్రంగా కొనసాగించడానికి వీలునివ్వలేదేమో నన్న అభిప్రాయమూ కలగకపోదు. ఎటువంటి శబ్దాన్నైనా చొరవతో శ్రుతి సుభగంగా పొదిగే నేర్పు పై పాదంలో చూడవచ్చు. ఈతని పద్యరచనకు లక్ష్యభూతంగా నిలిచేది మహాంధ్రోదయం. దీని తరువాత మాత్రాఛందస్సు, ముక్తచ్ఛందోరచనలు కలగలసిన ఆధునిక రూపానికి ప్రాతినిధ్యం వహించేది పునర్నవం. ఈతని కవిత్వాన్ని పరిశీలిస్తే ముక్తచ్ఛందస్సు – స్వేచ్ఛా కవిత్వం, మాత్రా ఛందస్సు, పద్యంపై ఇతనికి మంచి పట్టుతో కళాత్మకమయిన

అభిమానమూ ఉన్నట్లు కన్పిస్తుంది. వీటి లక్ష్యమూ రచనాశిల్పంపై దృష్టి సమానంగా ఉంది. ఈ లక్షణమే ఇతనిలో సమన్వయలక్షణానికి దారితీసి సమానమైన ఆదరభావానికి కారణమైంది. తొలిదశలో ఉద్యమ స్ఫూర్తితో కూడిన కవిత్వంలో చాలా భాగం ముఖ్యంగా బాగా ప్రశస్తిని పొందినవన్నీ పద్యాల్లో వ్రాసినవే. మాత్రా ఛందస్సులోనూ లేకపోలేదు. దీనికి కారణం – రచనలు వెలువడిన కాలంలో రూపం (ఫార్మ్) పట్ల ఇతనికి గల సమదృష్టి, సమన్వయభావమూనూ. ఈనాటికీ పద్యం, మాత్రా ఛందస్సు, ముక్త చ్ఛందస్సులో ప్రదర్శించే త్రివిక్రమత్వం చూస్తే, ఈతనికి రూపం పట్ల పట్టింపులేనట్లే కన్పిస్తుంది. ఇదే విధంగా ఒక ప్రత్యేకమైన రాజకీయ సిద్ధాంతానుసరణమూ కన్పించదు. స్థూలంగా జాతీయభావనలో అభ్యుదయ దృక్పథంతో, విశ్వజనీనమైన మానవతావాదంతో ఏర్పడిన విశిష్టమైన వ్యక్తిత్వం, తీవ్రవాద ధోరణులనుండి తిరిగిన మలుపుకు కేంద్రమైంది. ఇది సమన్వయ గుణ శక్తిగా నిలిచింది.

(2)

'పునర్నవం' గ్రంథానికి కవి వ్రాసిన 'మననం' పీఠికలో 'ప్రతి ఆటకూ నియమం ఉంది. మరి రాతకూ కోతకూ నిబంధనలున్నాయి. గుండె దడలో గణాలు గుణించుకొని వ్రాయాలి. ఊపిరి లెక్కించుకోవాలి. పొంగు కొలవాలి' – అంటాడు. ఈ మాటలు ఈ కవిలో 'పోయెటిక్ ప్రాసెస్' – కవిత్వం రూపొందే క్రమపరిణామస్థితి రూపాన్ని భావింపజేసేవి. రచన ఆవిష్కృతమయ్యే ముందు కవి మనస్సులో జరిగే సృజన క్రియ ఏయే గుణాలనాశ్రయించి సాగేదీ సూచితం. ఇందులో దాశరథి కళాత్మకమైన దృక్పథాన్ని చూడవచ్చు. 'మననం'లో మరొకచోట "వెనక్కి చూడడం రాక, ముందును గూర్చి భీతిలేక, వర్తమానంలో ఇష్టం వచ్చినట్లు చేస్తూ ఉంటాను, నష్టపడతాను. బహు ఉద్రేకప్రకృతిని" అంటాడు. ఇందులో ఇతని ఉద్యమ స్వభావంతో పాటు కాల ప్రభావానికి స్పందించి క్రియారూపం ధరించే మనస్తత్వమూ ప్రతిబింబిస్తూంది. విస్తృత పరిధిలో భావిస్తే, ఈ మనస్తత్వం సామాజిక స్పృహలో క్రియాశీలం గల "సైకిక్‌ఫ్రేమ్" మనోరూపానికి నిదర్శనంగా నిలుస్తుంది. వర్తమానంలో ఇతడు ఎదుర్కొన్న అనేక ఉద్యమాల ప్రభావం, కవిత్వంలో సాక్షాత్కరిస్తుంది. వీటి నుండి తప్పించుకొని ఎక్కడో దూరంగా ఉండే స్వభావం కాదితనిది. ఉరకలెత్తే ఉత్సాహంతో, ప్రవాహసదృశంగా పరుగులెత్తించే వేగంతో ప్రయోజనతత్పరత కలిగింది. ఈతని రచన ఆవేశమూ, సంవిధానమూ, లక్ష్యమూ, కలిగి ఆధునిక కవిత్వంలో, గుణాత్మకమైన ఉన్నత స్థితిని పొందింది. కాలంలో వచ్చే మార్పు రచనపై ప్రభావాన్ని నెరపి వైవిధ్యాన్నీ సంతరింప జేసింది.

ఏ ఉద్యమమూ ఆకర్షించని వేళలో, 'ఇష్ట'పడనపుడూ, ఇతర కళాఖండాలు సృజిస్తూ ఉంటాడు. దీని పర్యవసానమే శిల్పి, అమృతబంధం, గాలిబ్ గీతాలు మొదలైనవి. ఒక్కమారు పర్యాలోకనంచేస్తే ఉద్యమప్రకృతీ – కళాత్మకత ఈ రెండూ ఒక్కొక్కపుడు ఒక్కొక్క విధమైన నిష్పత్తిలో విశిష్టమయిన వ్యక్తిత్వ పార్శ్వాల్ని పొందాయి. ఈ లక్షణమే ఇతనిలో సమన్వయ లక్షణానికి దారితీసింది. సమ్యక్ స్వరూపాన్ని భావింపజేసి, సమానమైన ఆదరభావానికి కారణమైంది. ఇతనిలో కొత్త భావప్రపంచాన్ని నిర్మించాయి. ఆవేశం, స్పందనం, క్రియాశీలంతో పరిణతి నొంది అవతరించే, ఈ కవిత్వంలో ఉద్యమస్ఫూర్తి కేంద్రస్థానం వహించింది. ఇది ఈతని సాహిత్య వ్యక్తిత్వాన్ని శిఖరభూతంగా దీపింపజేసేదీ, ఇతరమైన కళాసృష్టి వివిధ పార్శ్వాలను వికసింపచేసేదీ, విస్తృతిని భావింపజేసేదీ.

(3)

"పునర్నవం"లో మొదటిగీతం 'తెలంగాణా'. ఇది ఈతని సామాజికమైన అవగాహననూ, కర్తవ్యనిష్ఠనూ ఆవిష్కరించేది. నిజాం నిరంకుశ పాలనలో ఉన్న తెలంగాణం విముక్తి పోరాటంలో ప్రత్యక్షంగా పాల్గొన్న కవి. సత్యాగ్రహం చేసి అధికారుల దురాగ్రహానికి గురైనపుడు వరంగల్, నిజామాబాదు, హైదరాబాదు జైలుగోడ లీతనిలో స్వేచ్ఛా ప్రసారాన్ని బంధించలేకపోయాయి.

"జగత్తులో నేడు సగం । దగాపడుట మానుకుంది
బీద జనం నేడు మొగం । తుడుచుకోని మేలుకొంది."

తరతరాల రాజరికపు పీడనతో మ్రగ్గిన బ్రతుకులోని దౌర్భాగ్యస్థితి దగాపడడంలో సూచితం. ఈ 'దగా' కొన్ని చారిత్రకమైన కారణాలవల్ల, ప్రజల్లో చైతన్యశక్తి లోపించడం వల్లనూ జరిగింది. ఇపుడు సామాన్యుడు తెలివిన బడ్డాడు. మేల్కొన్నాడు. మేల్కొని మొగం తుడుచుకున్నాడు. మళ్ళీ నిదుర కొదిగే స్థితి రాకుండా జాగ్రత్తపడ్డాడు. గతమంతా చీకటి. నిదురలో గడచినట్లుంది. వర్తమానంలో గతాన్ని మరచి, మెలకువతో ఉన్న సామాన్యుని చైతన్యస్ఫూర్తిలోని ప్రత్యయం ఈ మాటల్లో ప్రకాశిస్తోంది. 'ఇక నిద్దురరాదు మనకు, ఇక చీకటి మాటలనకు'. భౌతిక దశలో కళ్ళు తెరవడంతోపాటు మానసికంగా మేల్కొనడమూ ఇందులో విశేషం. ఇది అనంతకాలంపై అవిచ్ఛిన్నంగా కొనసాగాలని కవి ఆశయం. లేకపోతే కుళ్ళి మరో విధంగా 'దగా'పడే ప్రమాదం ఉంది. ఇది కవిలోని నిశ్చయమైన కర్తవ్యశీలంతోపాటు భవిష్యత్తుపై ఆశారూపాన్నీ, భవితవ్యాన్నీ తీర్చే ఉద్దేశాన్నీ ద్యోతమానం చేస్తోంది.

"మండుతూన్న సూర్యుడు మన । మండలాన విచ్చెను తన
కాంతి నేత్రమున నేడు । వెలుతురు లెవడడ్డ లేడు"
"వెలుతురు లడ్డుటకొరకై । పలు గోడలు కట్టినారు
వెలుతురులను దాచుకొరకు । పలు మేడలు కట్టినారు"

మండుతూన్న సూర్యుడు చైతన్యంతో విలసించే చైతన్యభావననూ, వెలుతురులు స్వేచ్ఛాత్వత్త్వానికీ, గోడలు నిరంకుశత్వంతో నిలచిన మౌఢ్య లక్షణానికి ప్రతీకలు. బహు కాలంగా నిద్రావృతమై, ఈనాడు మేల్కొన్న జనం కళ్ళముందు తాండవించే వెలుగులను నిరోధించడానికి రాచరికపు పాలకులు చేసే ప్రయత్నం గోడలు కట్టడం. ఇది వ్యర్థమైన పని. తత్కాలంలో వారికి వ్యర్థమైన పని అని అనిపించదు. ఇదే మూర్ఖత్వంతో కూడిన అజ్ఞాన ప్రపంచం – స్వేచ్ఛ వెలుగువలె నిరాఘాటంగా సంచారం చేస్తోంది. అనుభవంలోకి వచ్చే కొద్దీ విలువ పెరిగేదీ, వస్తువు విలువను మరింత బాగా తెలిపేదీ.

"ధనం దాచగలరు గాని । తేజస్సును దాచగలర
తెరలు దించగలరు గాని । శిరస్సులను వంచగలర"

జాతి ఆత్మాభిమానం వ్యక్తి కర్తవ్య నిష్ఠ రెపరెపలాడుతోంది. తేజస్సు – శిరస్సు రెండూ జాతి మానసిక భౌతికరూపాలకు ప్రతీకలు. ధనం చంచలమైంది. తెరలు నశ్వరమైనవి. ఒక పరిమిత దశలో వ్యాప్తమై ఆపై తొలగిపోయేవి. దీనికి భిన్నమైంది తేజస్సు. అమేయమైంది. శిరస్సు ఆత్మ ప్రయత్నం చేత అసాధారణమైన స్థానాన్ని పొందింది. తేజస్సులోని తీక్షణత, శిరస్సులోని వివేకమూ, జాతి సుస్థితికి కావలసిన ముఖ్య లక్షణాలు. స్వాతంత్ర్య పోరాటంలో పాల్గొనే పౌరుల అచంచలమైన విశ్వాసాన్నీ అప్రతిహతమైన శక్తినీ వ్యంజింపజేసేవి.

"తమ మంత్రం పారదింక । ఉచ్చు తెంచుకొనెను జింక
ఇక స్వేచ్ఛా ప్రయాణము".

అటు నిరంకుశ పాలకులు ఇటు దగాపడిన ప్రజలూ – ఇరువురి మధ్య జరుగుతూన్న సంఘర్షణలో ఆవేదనపడే మనస్సు, కాంక్షించేది జాతి అభ్యుదయం. దుష్టమైన వ్యవస్థపై తిరగబడిన ప్రజల్లో వచ్చిన గుణాత్మకమైన పరివర్తనాన్ని సూచించేవి పై వాక్యాలు. ఈ పరివర్తనం నిరాశ నిస్పృహ నిరుత్సాహ వాతావరణాన్ని రూపు మాపి, స్వేచ్ఛ, స్వాతంత్ర్యం, అభ్యుదయం గల దృక్పథంవైపు సమాజాన్ని పురోగమింపజేసేది. సమాజంలో ఈ స్థితిలో వచ్చిన క్రియాశీలంగల ఉత్సాహశక్తుల్ని

వేగవంతం చేయడమే ప్రస్తుతం కవి ఉద్దేశం. రాచరికాన్ని అంతం చేసి, ప్రజాస్వామ్యంలో ప్రజలను ప్రవేశపెట్టి స్వేచ్ఛగా జీవించే వాతావరణాన్ని కలిగించడమే ఈ సంఘర్షణ యొక్క మొదటి ప్రయోజనం. ఈ సందర్భంలో మార్పు చెప్పిన పాతపై కొత్త పోరాటం సాగించడం, సంఘర్షణ యొక్క నైరంతర్యాన్ని కాపాడడం, అభ్యుదయ శక్తులను సమీకరించడం అనే అంశాల్ని సమన్వయం చేయవచ్చు. ఇక్కడ పోరాటంతో కూడిన గతినీ, మేల్కొన్న సమాజాన్నీ, వేరు చేయడానికి వీలులేని స్థితి ఉంది. గతి, మార్పు, అభ్యుదయం అన్నీ వివిధ దశలు. వేగమూ పరిణామమూ ప్రభావమూ స్పష్టంగా చూడవచ్చు. గీతంలో వెలువరించిన సంఘర్షణ మొదటిదశనూ, తెలంగాణా స్వాతంత్ర్యం రెండోదశనూ, ఇక మూడవది స్వాతంత్ర్యానంతరం జరిగే ప్రగతికి నాందిగానూ పేర్కోవచ్చు.

(4)

కవి సామాజికమైన స్పృహనూ క్రియాచరణాన్నీ వ్యక్తం చేసేది 'అశ్రుదీపం'. ఈ కవితా సంపుటిలో చివరి గీతం. సామాన్యుని దుర్భరమైన జీవితం. నిరంకుశుల కఠోర ప్రవృత్తి ఇందులో చిత్రితం. జాతి జీవన స్థితిని క్రుంగదీసే పిరికితనం, దోపిడీ, పేదరికం మొదలైన అవలక్షణాలంతరించి అందరికీ స్వాతంత్ర్యఫలం సమానంగా అనుభవానికి రావాలనే ఆశ, 'జీర్ణకుటి', 'మృత్యుశ్వాసం' వంటి భావరూపాలు ప్రస్తుత సామాజిక వ్యవస్థ యొక్క శిథిలమైన, శక్తి కోల్పోయిన రూపాలకు ప్రతీకలు.

"ఎంగిలి మెతుకులకై ముందుకు సాగిన అనంత శుష్కహస్తాల సందోహాలు! చింకిపాతలకై వేచి ఉన్న యువాంగనా దిగంబరదేహాలు" ఎంతో కరుణాత్మకంగా సాగే చిత్రపరంపరకు, "తరతరాల పేదలత్యాగాల పంటను మ్రింగిన రాజకీయాలు" వహించిన కీలకమైన పాత్ర ప్రసక్తమైంది. ఇది పరమనికృష్టమైన స్థితి. 'మ్రింగిన' అనే ప్రాణవంతమైన మాట కవితాస్ఫూర్తి నిస్తూ పీడకుల మనస్తత్వాన్ని భావింపజేస్తోంది. నీతికి, నియమానికీ దూరంగా దగా – దోపిడిలో నెలకొన్న రాజకీయ దుస్థితి చీకటిరేఖతో మూర్తిత్వాన్ని పొందింది.

"రుద్రవీణ తీగెల చప్పుడు వణికించును భీరులనిప్పుడు
నిరుపేదా నాతో రా రా తే తేరా పలుగూ పారా!"

ఈ రుద్రవీణానాదం వీరులకు ఉత్సాహాన్నీ భీరువులకు భయాన్నీ కలిగించేది. పేదల్లో ఆశను జనింపజేసేదీ, సమాజంలో అక్రమాలకూ అన్యాయాలకూ గురైన

పీడితుల పక్షం వహించి అసమానతలను తొలగించే ప్రయత్నాన్ని వేగవంతం చేసే కవిలోని ఆత్మ ప్రత్యయానికీ, నిర్మాణాత్మకమైన వైఖరికీ నిదర్శనం. రుద్రవీణారావం వ్యక్తుల్లో చైతన్యాన్ని ఉత్సహింపజేసేది. పలుగూ పార కృషీవలుని కృషి సాధనాలు. దేశాన్ని సస్యశ్యామలం చేసే కార్యాన్ని ప్రేరేపించేది. జనంలో చెలరేగిన విప్లవతత్త్వానికి క్రమంగా నిర్మాణాత్మకమైన మలుపును ఇచ్చే దృక్పథంగల రచనలో జాతీయభావన నవోన్మేషాన్ని పొందింది.

నిరంకుశత్వం అంతం చేసేందుకు "నిరుపేదా నాతో రా రా"
భరత మాతృ పదాగ్రముల చెంత నిలచి, మన శీర్షమ్ముల,
"విశ్వశాంతి గీతం మ్రోయగ" నిరుపేదల పక్షం వహించి నిరంకుశత్వాన్ని హతమార్చే క్రియాతత్వంగల అభ్యుదయ గుణంతోపాటు, దేశభక్తి లక్షణంతో నిహితమైన పైపాదాలు దాశరథి విశిష్టవ్యక్తిత్వాన్ని ఆవిష్కరిస్తాయి. ఈ దేశభక్తి ముదిరి సంకుచితమైన పరిధిలో నిబద్ధం కాకుండా, విశ్వశాంతి సమర్పకంగా, నిఖిల మానవ శుభోదర్కంగా ఉండాలన్న విశ్వాసం, ఈతని వ్యక్తిత్వంలోని కొత్తముఖాన్ని ప్రకాశమానం చేస్తూంది.

"రుద్రవీణ వాయించేరు । రారండోయి బీదా బిక్కీ
కొట్టండోయ్ డమరూ డక్కీ । నటరాట్టులు రారండోయ్
రుద్రవీణలో అశ్రు దీపికలు । అశ్రుదీపముల రుద్రవీణలు
మంటలు మ్రోతలు – మ్రోతలు మంటలు । భవిష్యత్తులో పండించే పంటలు"

ఈ వీణ ఉత్సాహ సాధనమైందీ అశ్రుదీపిక చైతన్య విలసనానికి ప్రతీకగా ఉంది.

ఆశా వికాసానికి కారుణ్యంతో తొణికిసలాడే ఈ గీతం, క్రమంగా ఉత్సాహంతో చెంగలిస్తూ, సంఘర్షణలో సంరంభంలో కదలే ఆశాకేతనంతో దర్శనమిస్తుంది. ప్రతివ్యక్తిలో నృత్యంచేసే నటరాట్ స్వరూపం, నవ సమాజ నిర్మాణానికి కావలసిన ఆవేశం. ఉద్రేకం, క్రియారూపం, లక్ష్యంతో కూడింది. పాతలోకం స్థానంలో కొత్త లోకం! అవతరణ సందర్భలో అనందనృత్యం – కవి పొందిన ఆశావహమైన మనోరూపానికి నిదర్శనం. బ్రతుకు బరువు మోయలేక సతమతమౌతున్న గుండె దడ లోని లయ, ఊపిరి లోని విన్యాస పరంపర, ఉద్రేకంలోని పొంగు, ఆవేశంలోని గాఢత్వం, లక్ష్యంలో నిశ్చయభావంతో సమన్వితమైన చిత్ర పరంపరే ఈ కవిత్వం. ఈ కవి అభ్యుదయవాదీ, జాతీయవాదీ, నిఖిల మానవ శాంతి ప్రియుడూ. ఇది ఈతని సాహిత్య వ్యక్తిత్వంలోని సామాజిక స్పందన రూపం.

(2) అభ్యుదయ భావన

స్వాతంత్ర్యానంతరం వెలువడిన స్వేచ్ఛాకవిత్వంలో అగ్రస్థానంలో నిలచే కవితాసంపుటి "పునర్నవం". జాతీయం, అంతర్జాతీయం, కాల్పనికం, వైయక్తికం, విశ్వజనీనం మొదలుగా బహుముఖీనమైన కవితా స్వరూపాన్ని ఆవిష్కరించేది. ఇది కలిగించే అనుభవం ప్రగతిశీలమూ కాల్పనికమూ అయింది. ఏ ఇజాల బరువూ దించకుండా, ఏ తత్త్వాల డొంకల్లోనూ తిప్పకుండా, సూటిగా మానవతా సీమాంచలాల్లో కదిలేదీ. ఈ సమాజంలోని సంఘర్షణ అశాంతిరేఖలను స్పృశిస్తూ, చిత్రిస్తూ పరివర్తనం నుండి శాంతిచ్ఛాయల్లోకి స్వేచ్ఛగా ప్రయాణింపజేసేదీ. సమకాలీన ఆధునిక కవుల అసాధారణమైన ప్రభావాలకు దూరంగా ప్రత్యేకమయిన వ్యక్తిత్వం కలిగి సహృదయుల మనఃఫలకంపై ప్రస్ఫుటమైన ముద్రవేయ గలిగింది. సామాజిక స్పృహ, అనుభూతి స్పందనం, రచనాశిల్పం – ఈ మూడు లక్షణాలూ సుసంయోజితమైన కవిత్వం ఇతనిది. ఉషస్సంధ్యతోపాటు ఈ సంపుటిలో మరికొన్ని 'మస్తిష్కంలో లేబోరేటరీ' 'కిరణశకలం' 'యుగాంతర రేఖలు' 'కాంతిఝుంఝ' మొదలైనవి ఈ కవి సామాజికమైన నిబద్ధతతోపాటు అవగాహనతో విశ్వజనీన దృక్పథాన్ని ప్రతిబింబించేవి.

ఉషస్సు తమస్సు రెండూ అనాదిగా వస్తూన్న వర్ణనాజగత్తులోని అంశాలే. మన ప్రాచీన సాహిత్యంలో ఉషస్సు – సూర్యుడూ చుట్టూ ఎంతో తత్త్వమూ కవిత్వమూ ప్రకాశించింది. ప్రపంచ సాహిత్యంలోనూ అత్యంత ప్రాచీనమైన ఋగ్వేదంలో ఉషస్సు ఎంతో మనోజ్ఞంగా వర్ణితమైంది. ఇది ఆకాశాన్ని దీపితం చేసేది. స్వర్గ ద్వారాలు తెరచేదీ. సూర్యుడు ప్రయాణించడానికి దారులు చూపేదీ! తూర్పున చీకటి తలుపులు తెరచి ఉజ్వలంగా శుభ్రంగా వెలిగే ఉషస్సు వర్ణితమైంది. ఇక్కడ ఉషస్సు జ్ఞానస్ఫూర్తికీ తమస్సు అజ్ఞాన రూపానికీ ప్రతీకలు.

"ఉషస్సు కిర్మీరకవాటం తోస్తూ, ఒక్కమారు చూచిందిటు
తమస్సు పాషాణ కిరీటం తీస్తూ, ఒక్క పరుగు తీసిందటు"

ఇది ఉషస్సంధ్యలో ఆరంభ పంక్తులు. కవి మనోంతరాళంలో సుప్తమైన ఉత్తమ సంస్కారం సృజనవేళల్లో ఒకప్పుడు భావనాలోకాన్ని వెలిగిస్తుంది. మరొకపుడు ప్రాకే తీగెకు ఆధారంవలె నిలుస్తుంది. ఈ ప్రభావం ఎలాంటి కళాకారుని సృజనరూపంనుండీ పరిహరింపరానిది. ఈ స్ఫూర్తి విశేషం దాశరథి కల్పించిన ఉషస్సంధ్యలో చూడవచ్చు. ఇక ఆలోచనాక్రమం అనుభూతి వలయం నుండి

కల్పనతో మొదలై సామాజికమయిన ఆదర్శాన్నీ అందుకునేదిగా నిర్వహింపబడింది. కవిత్వం ఏ భాషకు చెందినదైనా కొన్ని 'సైక్లిక్ ప్యాటర్న్' (దశారీతులు) సంకేతింపబడడం సాధారణంగా గమనించవచ్చు. భారతీయ సాహిత్యంలో ఋతువులు, వయోవస్థలు, రోజుకు సంబంధించిన ఉషస్సంధ్య, సాయంసంధ్య, పగలు–రాత్రిదశలు పేర్కోదగినవి. ప్రస్తుతానికి ఉషస్సంధ్యలోని ప్రతీక నిర్వహణ (సింబాలిక్ యాక్షన్)లో సైక్లిక్ పాటరన్ తమస్సు–ఉషస్సు అయితే, ఇందులో సామాజిక రూపం (సోషల్ డిజైన్) నిహితమైంది. ఇక్కడ ఇది రాజరికం – ప్రజాస్వామ్య వ్యవస్థకులకు సంబంధించింది. ఉషస్సు రోజుకు ఆరంభదశ. తమస్సు అంత్యదశ. కాల గతిలో కన్పించే ప్రధానమైన పరివర్తనా సమయాలు.

ఈ గీతం సమాజ జీవితంలో వేగవంతమైన మార్పును సూచించేది. తెలంగాణా విముక్తమైన స్థితీ, స్వాతంత్ర్యం సిద్ధించినా, భారతదేశం ఇంకా దుర్భరస్థితిని వీడని లక్షణం నుండి సంపూర్ణంగా సువ్యవస్థితమైన సౌభాగ్యదశకు చేరుకో జూచే స్థితీ, అంతర్జాతీయ రంగంలో కొరియా యుద్ధం మొదలైన విషాదఘటనల పరిణామాలనుండి బయటపడని సంకటస్థితీ, కవి మనస్సులో చారిత్రకయథార్థాన్ని ఆదర్శతత్వాన్నీ ప్రేరేపించి ఉండవచ్చు. ఈ ప్రేరణ చేత కవి ఊహ నిరంకుశత్వం నుండి ప్రజాస్వామ్యానికీ, స్వప్నంనుండి వాస్తవానికీ, అశాంతి నుండి శాంతి పథానికీ ఉన్ముఖీకృతమైంది. ఈ దృష్టి ప్రసారంలో ఈ కవితను విలోకించవలసి ఉంది. ఇక్కడ ఉషస్సు ప్రజాస్వామ్య వ్యవస్థకూ, తమస్సు నిరంకుశమైన రాజరిక వ్యవస్థకూ, ప్రతీకలు. తమస్సు ఉషస్సు రెండూ ప్రకృతిలోని పరస్పర విరుద్ధమైన లక్షణాలుగల దృశ్యరూపాలు. ఇక్కడ సమాజపరంగా బింబ ప్రతిబింబ రూపంలో కవిత్వ నిర్మితి జరిగింది. చీకటినుండి వెలుగులోకి చేసే ప్రయాణరూపమే ఈ గీతం. స్థూల ప్రకృతిలోని కఠినమైన వస్తు రూపం పాషాణం. లోకంలో అలంకారయోగ్యమైందీ, అధికార సూచకమైందీ కిరీటం. పాషాణం– కిరీటం అన్న పదాల ఎన్నిక విలువైంది. పాషాణ కిరీటం అన్న సమాసమూ విశిష్టమైంది. స్వర్ణ కిరీటం, మణి కిరీటం మొదలైనవి లోకంలో వాడుకలో ఉన్నాయి. పాషాణ కిరీటం ఏమిటి? ఇదెలా? కవితాజగత్తులోనే సాధ్యం. పాషాణం ఈ సందర్భంలో అసాధారణమైన కఠోర ప్రవృత్తికీ, కిరీటం ఈ సందర్భంలో నిరంకుశమైన రాజరిక వ్యవస్థకూ ప్రతీకలు. కిర్మీరం వివిధ వర్ణసమాహార చిత్రరూపం. సమాజపరంగా వివిధ జాతుల భాషల మతాల సామరస్య సంధానకమైందీ, ఆశావహమైందీ. పైన పేర్కొన్నట్లు బాధ్యతాయుతమైన ప్రజాస్వామ్యానికి అప్పుడున్న వ్యవస్థలో వచ్చే పరివర్తనం సూచితం. కవాటం తీయడం, వెలుగు ప్రసరించడం, బంధనం నుండి విముక్తినీ స్వేచ్ఛా ప్రభాతాన్నీ

విలసితంచేసేవి. ఈ విధంగా ప్రకృతి పరమైన కల్పన సమాజ సంస్థితికి యోజితమైంది. ఇక్కడ ఇంతకు ముందు చెప్పినట్లు చారిత్రకంగా తెలంగాణా విముక్తి లేదా సామాజికంగా విశేష పరివర్తననూ స్ఫూర్తి కట్టించే ఏ సందర్భాన్నైనా భావించవచ్చు. ఏదో ఒక ఘటనను ప్రత్యేకంగా ఆశ్రయించక పోవడంతో, ఇక్కడ ఆలోచనా విధానంలో రచన సీమల్ని అతిక్రమించిన అతీతమైన విశాల లక్షణాన్ని పొందుతూంది. తమోనిష్క్రమణంతో నిరాశావృతమైన ఒక ఘట్టం పరిసమాప్తి నొంది, ఉషస్సు ఆగమనంతో ఆశాబంధురమైన కొత్త ఘట్టం ఆరంభమౌతూంది. ప్రకృతిపరమైన కిర్మీరమూ పాషాణమూ క్రమంగా కవాటమూ కిరీటమూ నిర్దేశించే ప్రతీకాంశలో భావానికి గాఢత్వాన్నీ, నవ్యతకు ఆకర్షణనూ సంతరించి పెడుతున్నాయి. ఉషస్సు కిర్మీర కవాటంతోస్తూ చూడడం, తమస్సు పాషాణ కిరీటం తీస్తూ పరుగిడడం కవి ఆశించిన ప్రగతి భావచిత్రానికి కల్పనలో పుష్టినీ గతిలో వేగాన్నీ సాధిస్తూ రామణీయకతను సిద్ధింపజేస్తూంది.

ఇక్కడ తమస్సు ఉషస్సు రెండూ కవి ఆలోచనలో రెండూ భిన్న వ్యవస్థలకు ప్రతీకలు. మొదటి దాని విలయ తాండవానికీ, కఠోర ప్రవృత్తికీ గురియైన సమాజం తీరూ, రెండవ దానికై తిరుగుబాటు జరిగినప్పటి సమాజం తీరూ, తరువాత వర్ణితమైంది. మొదటి వ్యవస్థ శిథిలమై దాని స్థానంలో క్రమంగా రెండోది అవతరించే చారిత్రక సత్యం ఉద్ఘాటితమైంది. "అటు జీర్ణాలయ రూపమ్ములు, శిథిలవనాంతర కూపమ్ములు" గాలి వెలుగూ సోకని అంటే స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యం లేని ఈ శిథిల కూపాల్లో ప్రజల స్థితి దుర్భరం. రాజులు, రాజరికాలు, శాసనాలు, చట్టాలు, జైళ్ళు పాలకుల క్రౌర్యం కౌటిల్యం కసీ మారణాయుధాల మంటలూ మసీ, క్షుదార్తులు, ఖామందులతో "సిండికేట్ల మాగ్నేట్లు సేట్లు నిరుపేదలకు మూసినగేట్లు" ఇదీ ఈ వ్యవస్థారూపం. దీనిపై తిరుగుబాటు, రక్తపాతం, జలపాతం, "ఇటు జలపాతానికి నాంది విద్యుదగ్ని ప్రభవించక ఏముంది?" జలపాతం వేగంగా వచ్చే సామాజిక పరివర్తననూ, విద్యుదగ్ని ప్రజల్లోని విప్లవ చైతన్యశక్తినీ సూచిస్తాయి. ఇన్నేళ్ళుగా పేరుకొని ఉన్న "కుళ్ళిన సమాజపు దుర్గంధం ఈ వేగానికి కొట్టుకపోవడమూ అనివార్యం. ఇన్ని శతాబ్దాలుగా "గొంతుదాటి పలకని శబ్దాలు" ఇప్పుడు గర్జాబంధురాలయ్యాయి. సంఘర్షణలో చనిపోయిన 'యోధుల గుండెలు' అరుణపయోజాల దండలై ఉత్సాహ స్థితిని నిలుపుతున్నాయి. కరుణను అధిగమించిన ఉత్సాహం ఉబుకుతూంది. ఈ భాగంలో రెండు వ్యవస్థల మధ్య సంఘర్షణలో ప్రజల త్యాగనిరతీ, అచంచల విశ్వాసమూ చిత్రితం. ఇది అంత సులభంగా తుదముట్టే ఘట్టం కాదు. ఈ సందర్భంలో దుష్టులతో తర్జనభర్జన, ప్రజాగళగర్జనలతో

వాతావరణం నినదించే శిఖరభూతమైన దశనుండి, తమస్సు స్థానంలో – ఆశాకేతనమైన 'ప్రభ' దర్శనమిస్తుంది. గతం నుండి విడివడి భవిష్యత్తులోకి ప్రయాణించే ఆలోచనాతరంగం ప్రజాశక్తిమయంగా తీర్చబడింది.

ఇక్కడ కవి అవలంబించిన రచనాశిల్పం పరిశీలనార్హం. ఒక శబ్దం వెనుక నుండి సంఘటనను స్ఫురింపజేయడం జరిగింది. ఇందులో వాక్యనిర్మాణం సంపూర్ణంగా ఉండదు. కొన్ని శబ్దాల ఉల్లేఖనంతో ఆయా సందర్భాల్లోని సామాజిక స్థితీ ఘర్షణ పరివర్తనంగల వాతావరణ నిర్మితి పాఠకుల మనస్సుకు రూపుకట్టుతుంది. ఇందులో తప్పనిసరిగా చరిత్రగతిని చూపే సంఘటనల క్రమమూ ఉంది. అటు (ప్రగతి నిరోధకులు) ఇటు (ప్రగతిశీలురు) – ఇరుపక్షాల మధ్య జరిగిన సంఘర్షణలలో ఇరువురూ ఉన్నచోటే నిలిచిన రేఖ చెదరడంతో అనిశ్చయస్థితి అంతరించి ప్రగతి వైపు గమనం సిద్ధించింది. చిరకాలంగా పీడించే వారివల్ల భరింపరాని అన్యాయపరంపరలకు గురియై, చివరకు విజయం సాధించి నూతన వ్యవస్థలకు పునాదులు వేయడం ఇందులోని మౌలికమైన అంశం.

క్షోభ–ఉద్వేగం రెండూ ఈతని కవిత్వానికి ప్రధానమైన మనస్తత్వపరమైన భూమికలు. ఇవే కవిత్వపరంగా ప్రగతిస్థితికీ, గాఢమైన రూపాన్నీ వేగవంతమైన గతినీ ప్రసాదిస్తున్నాయి. "ఎత్తండి కాంతి పతాకాలు, ఒత్తండి శాంతిబాకాలు, పదండి అగామి పథమ్ముల, పాడండి అందాల పదమ్ములు" ఆద్యంతమూ సామూహిక లేదా సామాజిక చైతన్య శీలంతో కవితాగతిని ప్రచలితం చేయడం ఇందులోని ప్రత్యేకత.

తమస్సు నిమర్గమనంతో ప్రభాతోరణాలతో పూర్వం తప్పనిసరియై పీడించిన పీడ కలలు విస్మరించి, చివరకు జాతిని సమైక్యంగా ఆశాపథంలో ప్రయాణింపజేసే ప్రయత్నం ఉంది. ఇది కవిలోని సహజమైన క్షమాగుణాన్నీ, శాంతి కాముకతనూ ఆవిష్కరిస్తూంది. "మనస్సుకూ మనస్సుకూ మధ్య చుట్టరికం, మనిషికీ మనిషికీ మధ్య రాగబంధం" వ్యక్తి దశలో ఇతని అంతిమ లక్ష్యం. ఇది తత్కాలీనమైన సంకుచితమైన వలయాల నతిక్రమించే మానవతా మనోజ్ఞమైంది. వ్యక్తికీ, సమాజానికీ గల చుట్టరికం, ప్రకృతికీ మనిషికీ గల బాంధవ్యం, నవ సృష్టి కోసం కృషీ, సామాజిక దశలో ఇతని ఆదర్శరూపం. ఈ వస్తు విషయ ప్రపంచంతో ఈ కవిత్వం అనుభూతి దఘ్నంగా ఆవిష్కృతమైంది. ఇది ఉషస్సంధ్యా రేఖలతో దర్శనమిచ్చే అభ్యుదయ కళారూపం.

(3) వాస్తవికత - ప్రగతిపథం

దీపావళి ఆనందోత్సాహ రూపానికి సంకేతం. అమావాస్యనాడు వెలిగే దీపాలు ఆశారేఖలుగా, జ్ఞానశిఖలుగా ఉత్సాహ కళికలుగా పథ ప్రదర్శకాలుగా మనస్సులో మెదలుతాయి. మంచి నుండి చెడుకీ, దుఃఖం నుండి ఆనందానికీ, అజ్ఞానం నుండి వివేకానికీ, ఆలోచనను పర్యవసింప జేసేవిగా ఇవి సంప్రదాయ జగత్తులో నిలిచిపోయాయి. అనేకమైన పౌరాణిక గాథలతో ఈ పండుగతో గల సంబంధం ప్రాచీనమైందీ, సుపరిచితమైందీ. చీకటిపై ఎంత చిన్న దీపంతో నైనా విజయానికి చేసే ప్రయత్నాన్నీ, వర్తమానంలో ఆశతో ఎదురుచూసే భవిష్యత్తునూ, మనిషి ఉత్సాహాన్నీ కార్యగతినీ సూచించేవి ఈ దీపాలు. ఈ కవిత్వంలో పౌరాణిక ప్రసక్తిని వదలి ప్రగతిశీల భావంతో, సామాజిక పరివర్తనం చిత్రితమైంది. దీపావళి పండుగను ఈ కవి చూచే చూపులోనే భేదం ఉంది. 'పాత' స్థానంలో ఈ "కొత్త" వ్యవస్థాపరంగా వ్యక్తి స్వేచ్ఛలో తిరిగిన మలుపులో ఉదయించేది. ఇది దాశరథి ప్రగతిశీల వ్యక్తిత్వాన్ని ఆవిష్కరిస్తుంది. దేశదేశాల ప్రజలు అనేకమైన చారిత్రక కారణాల వల్ల, ప్రభువుల పాలనలో వెనుకబడినవారూ, స్వాతంత్ర్యం కోల్పోయినవారూ, స్వేచ్ఛలేనివారూ. 'భూపావళి బుగ్గిచేసి కోపావళి నగ్గిచేసి' అంతా దీపావళి జరుపుకోవలసిందిగా కవి ప్రబోధం. రాజుల నిరంకుశమైన పరిపాలనా వ్యవస్థ, ప్రజల కోపాగ్నికి ఆహుతియైన అనంతరం వచ్చేది, విశిష్టమైన మరో దీపావళి, "వ్యక్తులు పరిపాలించే శక్తి నశించింది నేడు, సంఘంలో ప్రతి అణువూ శక్తి గడించింది నేడు". రాజరికమైన వ్యవస్థ అవతరించడంతో వ్యక్తుల అణచివేత పాలనకు తావులేకుండా పోయే అవకాశం ఏర్పడింది. రాజకీయ వ్యవస్థలో వచ్చిన గుణాత్మకమైన మార్పు వల్ల ఇంతవరకూ వ్యక్తిపరంగా ఉన్న శక్తి, ఇప్పుడు సంఘపరంగా ప్రవృత్తమైంది. సాంఘికమైన సమగ్ర వికాసానికి ప్రతి వ్యక్తి శక్తి అవసరం. ఈ వ్యక్తిపరమైన భావాన్ని 'ప్రతి అణువూ' అన్నమాటచేత సూచితమైంది. పరివర్తనా క్రమంలో వ్యక్తుల శక్తిస్థానంలో సాంఘికశక్తి ఆవిష్కృతమై ఉత్సాహాన్ని ప్రేరేపించి కార్యాచరణకు ఉన్ముఖుల్ని చేసే చైతన్య పూరితమైన వాతావరణమూ చిత్రితమైంది.

"చీకటి చెయ్యం ఒకటే – లోకానికి రాజైతే ఆకాశం నిలువబోదు" అర్ధరాత్రి విలువలేదు" అర్ధరాత్రి గాఢమైన అంధకారంతో భయం గొల్పే సమయం. ఒక విధంగా అర్ధరాత్రి వచ్చే రోజుకు ఆరంభ స్థానం, మలుపుకూ మార్పుకూ చిహ్నం కూడా. చీకటి ఒకటే లోకానికి రాజత్వం వహిస్తే వచ్చే వెలుగుకు నిలువ నీడ

ఉండదు. ఆకాశానికి అస్తిత్వమూ లేదు. ఇక సూర్యుని ప్రసక్తి లేనేలేదు. అర్ధరాత్రి ఉదయం పగలు, సాయంకాలం అనేవి కాల గతి లోని ప్రకృతి సహజమైన పరివర్తనా దశలు. ఇందులో అర్ధరాత్రి ఒకటి. చీకటి ఒకవేళ రాజు ఐతే సర్వమూ ఎప్పటికీ భయాత్మకమూ నిరంకుశమూ ఐన స్థితిమయమే. చీకటిపై దెయ్యం రూపం ఆరోపితమై సమయం యొక్క పీడాకరమైన స్థితి వ్యంజితం. ఆకాశం మనస్సుకూ ఇక్కడ అర్ధరాత్రి దుష్టమైన కాలానికీ ప్రతీకలు. ఈ భాగం కవితలోని మూలభూతమైన అంశానికి పరోక్షంగా పుష్టి నిస్తూంది.

దీపాలు ఇంటిముందు వెలిగిస్తే సరిపోదు. ఇవి కోటలో బాటలో 'నాటా' లంటాడు. కోటలు రాజరిక వ్యవస్థకూ, బాటలు ప్రయాణానుగతికి చిహ్నాలు. కోటలో వెలగడంలో నిరంకుశత్వమూ సంకుచితత్వమూ దారిద్ర్యమూ నశింపజేయడం, బాటలో వెలగడంలో ఉన్నచోటునే ఉండిపోక జీవితంలో ప్రయాణం కొనసాగడానికి దారిచూపేవిగా ఉపయోగానికి రావడం అన్న ప్రయోజనం ఉంది. దీపాలు నాటడమేమిటి? ఈ దీపాలు కాంతితో వెలుగుతూ ఒక దీపం నుండి మరొకటి క్రమిస్తూ, సంతతి సంతతికీ వెలుగు ప్రసాదించే లక్ష్యాన్ని కలిగినవి. ఇవి దారిద్ర్యం అజ్ఞానం దుఃఖమనే చీకటి ఉన్నంతవరకూ అవసరమయ్యేవి. విత్తు నాటబడి మొలకెత్తి కాలక్రమేణ పెరిగి వృక్షమై ఫలాకృతిలో అనేక విధాలుగా అవసరాలు తీర్చే రూపం, ఈ దీపాలు నాటడంలో అనుభూతికి తెస్తుంది. ఇక్కడ వీటి ఉపకృతి విస్తృత పరిధిలో ఊహింపజేయడం జరిగింది. వీటి వెలుగులో తమస్సును మళ్ళీ దరిజేరనీయకుండా దూరదూరం వేటాడే ప్రసక్తీ ఉంది. ఇక్కడ తమస్సు పారతంత్ర్యానికీ అజ్ఞానానికీ దారిద్ర్యానికీ ప్రతీక. వేటాడమన్న మాటలో తమస్సును నిర్మూలించడానికి జరిగే ఉద్యమాలలో నిశ్చయభావం ప్రయత్నశీలం విజయకాంక్ష ఉంది. ఈ దీపమూ చైతన్య భావానికి ప్రతీకగా నిలిచేది.

కాలం అశ్వం వంటిది. కళ్ళేన్ని లాగి వెనక్కు నడిపించే తిరోగాములంతా, పురోగాముల అసాధారణ విజయంతో నడుం విరిగి కుప్పకూలిపోయే స్థితీ తరువాత చిత్రితం. ప్రగతి భావనతో వర్తించే ఈ కవి సంపూర్ణంగా ఆశావాది. వర్తమాన ప్రగతికీ భవిష్యత్తు దర్శనానికీ ప్రజలతో సంబంధం అనివార్యం, అవగాహన అవసరం అంటారు. కాబట్టి ఈ కవిత్వం వెనుకనుండి సామూహిక చైతన్యాన్ని జ్వలింపజేసే కంఠ స్వరం వినబడుతుంది. కాలాశ్వం వేగమైన గతిని సంతరించుకోవడంలో, ఇక ప్రజలు వెనకకు నడవరన్న విశ్వాసమూ వచ్చింది. "మనం జనం, జనం మనం, జనం లేంది మనం లేం" అని ప్రజల్లో పరస్పరం సమైక్యభావనను కలిగించడానికి

దోహదం చేసే ఆలోచన కన్పిస్తుంది. వస్తువులో అణువువలె సంఘంలో ప్రతివ్యక్తి వ్యవస్థారూప నిర్మాణంలో సంపూర్ణతకు తోడ్పడవలెననే కవి అభిప్రాయం.

"చల్లని చమురుంటేనే – జ్వాలావళి కీలావళి
ప్రజాబలం ఉంటేనే – కవిత్వాలు రాజ్యాలు"

వ్యక్తుల సమష్టిరూపమైన సాంఘిక శక్తిపైనే ప్రభుత్వాల స్థితి ఉంటుంది. కవిత్వ ప్రశస్తీ ఉంటుంది. ఇక్కడ సంఘశక్తి ప్రగతి పథాన్ని తీర్చే చైతన్య స్వరూపంగా భావితమైంది. ఇది ప్రజల్లో ప్రగతిపరంగా వచ్చే గుణాత్మకమైన పరివర్తనా స్థాయిని బట్టి ఉంటుంది. ఈ స్థాయి పెరిగి, సంపూర్ణమైన ప్రజాబలం – ప్రగతి శక్తులను సమీకరించేదిగా, నిర్వహించేదిగా పరిణమించే విశ్వాసం ఉంది. ఈ శుభో దర్కాన్ని మనసారా కాంక్షిస్తాడీ కవి. చమురు ఉంటేనే వత్తి వెలిగేదీ, ప్రజాబలం ఉంటేనే ప్రభుత్వమూ కవిత్వమూ. ఈ దృఢమైన అభిప్రాయమే ఈ కవికి సమాజంలో ప్రజోద్యమాలకు సంబంధించిన అనేకాంశాలపై కవిత్వ రూపంలో గొంతు విప్పడానికీ, క్రియాత్మకతను నెరవడానికీ ఆధారమైంది.

'లోకంలో మూల మూల – ఆకలితో కేకవేయు
చిరుపేదా జరుపుకోరా – మరో దివ్య దీపావళి'

చీకటిలో ఎక్కడో మూలమూలల దారిద్ర్యంలో ఆకలితో ఆవేదనతో 'కేక' వేసే నిరుపేద జరుపుకునే దీపావళి మరో విధమయిందీ, అది నవ్యమైందీ. ఇది ప్రతి ఏటా వస్తూపోయే దానికన్నా భిన్నమైందీ, విశిష్టమైందీ. రానున్న కొత్త వ్యవస్థలో సామాన్యుడు సాధారణమైన సుఖశాంతులతో బ్రతికేందుకు వీలు కల్పించడానికి మొదటిమెట్టు. కోటి కోటి దీపాలను కోటల్లో బాటల్లో నాటి తమస్సును వేటాడేందుకు ప్రయత్నం చేయడం, ఆపైన ఉషస్సును అందుకోవడం ప్రభుపాలన నుండి ప్రజాపాలనకు పరివర్తనం చెందిన చారిత్రకమైన మలుపులో ఉన్నస్థితితో పాటు, భవిష్యత్తు దర్శనమూ ఆశావహంగా ఆవిష్కృతమైంది. సామాన్యుడూ నిరుపేద కేంద్రస్థానంగా వ్యక్తీ – సమాజం, ప్రజాబలం – ప్రభుత్వం, ఉద్యమం – వాస్తవికత – అనే ప్రధానమయిన రేఖలతో ఏర్పడింది. "పునర్నవం" తర్వాత "తిమిరంలో సమరం" మొదలుగా ప్రజాస్వామ్య సామ్యవాద దార్శనికతను స్ఫురింప జేసే ప్రగతి పథంలో పయనించిందీ, ఈ మహాకవి స్వేచ్ఛా కవిత్వం.

(4) అనుభూతి చిత్రణం

దాశరథి ప్రఖ్యాతమైన కవిత 'బాల్యం', ఎన్నో కవి సమ్మేళనాల్లో అశేష జనాన్ని ఆకర్షించిందీ, ఆనందింప జేసిందీ. బాల్యంలోని అమాయకత ఆర్ద్రత స్వచ్ఛత రచనలో ప్రతిఫలింపచేయడం ఒక విశేషం. ఈ గీతం ఎందరినో ఆకట్టుకోడానికి కారణాలు రెండు. ఒకటి ఇందులో బాల్యదశను దర్శించి ముగ్ధులు కావడం, రెండవది అత్యంతమూ స్నిగ్ధమైన కాల్పనికత. ప్రతివ్యక్తి మనస్సునూ ఆర్ద్రభావంతో పరిమళింపజేసేది బాల్యస్మృతి. ఎంతకాలం గడిచినా దీని రంగు రుచీ వాసన తరగదు. బాల్యదశలో అందరూ పొందే అనుభవాల దర్శనం, వాటి విశ్లేషణం, వీటిని మనస్తత్వ పరిశీలనలో సామాజికావగాహనతో కవిచేసే వర్ణనం, వ్యాఖ్యానం – ఒక క్రమంలో చిత్రితమైనాయి. వీటి పరిశీలనమే ప్రస్తుతోద్దేశం. ఇందులో కొన్ని చిన్న చిన్న సంఘటనల చిత్రణలో కవి దర్శించే అంతస్తత్వం మనల్ని అనుభూతి అంచుల్ని స్పృశింప చేస్తుంది. ఇది రచనలో ప్రసన్నతరంగా ఆవిష్కృతమై మనస్సుపై ప్రస్ఫుటమైన ముద్రను వేస్తుంది.

"దుర్గంధంలేని మనస్సు కుల్యాజలంలో
బాల్యం అనే నౌక మీద పయనించే
దివ్య సమయాలు వచ్చేనా? ఏమో?

ఇవి గీతం చివరి పంక్తులు. బాల్యం మళ్ళీ వచ్చేనా? రావచ్చు. స్మృతిలో స్పష్టా స్పష్టంగా కదులుతూ అలౌకికమైన ఆనందాన్ని నదింపజేస్తుంది. అందుకే అసమయం దివ్యం. ఆ దివ్యభావనా రూపానికి బింబరూపం బాల్యం. బాల్యం అనే నౌక, ఆ నౌకపై ప్రయాణం, సాగేది మనస్సు కుల్యాజలంలో, ఇది బాల్యంలోని స్వచ్ఛమైన సహజమైన స్వేచ్ఛాయోగ్యమైన ఆలోచనా రూపాన్ని భావింపజేస్తోంది. పిల్లల మనస్సు ఇంకా లౌకికమైన కృత్రిమ వాతావరణానికి లోనుకాని దశ సువ్యక్తం. మరో విశేషం, జలాలపై ప్రయాణసాధనమైన నౌక పరిధీకృతమైన నిర్మాణరూపంచేత ప్లవన లక్షణంచేత భద్రతనూ అనుభూతి మయ స్థితినీ, భావింప చేసేది. ఈ విధంగా బాల్యదశపై నౌకా రూపావిష్కారంచేత భావరూపం వ్యంగ్యవిలసిత మౌతూంది. ఈ పాదాలు చదివి ముగించగానే పాఠకుల మనస్సులో స్పష్టంగానో అస్పష్టంగానో పై అనుభవరేఖ ప్రసరిస్తుంది.

"దుర్మార్గాలకీ దుఃఖాలకీ అవతలిగట్టున
తొంగి తొంగిచూచే లోకం బాల్యం

ఈ లోకం ఎత్తిన వెన్నెల బావుటాలు
బ్రతుకులో చల్లదనాన్ని రెపరెపలాడిస్తాయి."

జీవితానికి ఇవతలిగట్టు బాల్యలోకం. ఆవలిగట్టున ఉంది మరో లోకం. అది దుర్మార్గాలకూ దుఃఖాలకూ నిలయం. ఇది బాల్య దశకు తరువాత దశకు చెందింది. ఈ గట్టునుండి ఆ గట్టుకు ప్రయాణం సాగక తప్పదు. ఇది సహజం కూడా. ఇక్కడి నుండి స్మృతిలో విలసించే దీన్ని కవి 'తొంగి తొంగి చూచే' బాల్యచేష్టాత్మకంగా, ఉత్సుక భావంతో చిత్రించడంలో సహజత్వం ఉంది. సహజంగా పిల్లలకు చంద్రునిపై చెప్పరాని ఆకర్షణచేత ప్రేరితమైన అనురాగం ఉంటుంది. విశాలమైన నీలాకాశంలో వెలిగే కాంతిబింబం, విరజిమ్మే చల్లని వెన్నెల, శిశువు నేత్రాలను ఆహ్లాద పరచేవి, మనస్సుకు ఉల్లాసాన్ని కలిగింపజేసేవీ. ఇంతవరకూ ఎక్కువ గాఢమైన ముద్రలు పడని పిల్లల మనస్సును చకితం చేసి ఉత్సాహంతో పరవశింపచేసే ప్రకృతి దృశ్యాల్లో ప్రముఖమైంది చంద్రుడూ – వెన్నెల. ఈ సహజమైన ముగ్ధమోహనమైన అనుభూతి ప్రసారాన్ని ఆశ్రయించే పిల్లల పాటలెన్నో వెలువడినాయి. అందువల్ల చంద్రుని లక్షణమైన వెన్నెల, వెన్నెల గుణమైన చల్లదనంలా బ్రతుకులో "రెప రెపలాడే" కాలం బాల్యం. పై వర్ణనలో పిల్లల మనస్సుపై ప్రకృతి వేసే ప్రభావం ప్రభావానికతిశీఘ్రంగా గురిఅయ్యే సుకుమారమైన మనస్తత్వం గమనించవచ్చు. అసలు బ్రతుక్కి "ఆనందపు పొలిమేరగాక మరేముంది?"

బాల్యదశ దాటగానే ఆనందపు పొలిమేర అంతరించి ఆనందాభాస లేదా దుఃఖపు పొలిమేర ఆరంభమౌతుందన్నమాట. ఇక్కడి నుండి "డబ్బు సంపాదనకు కావలసిన రహస్యాలు", దానికోసం "చేయవలసిన సదస్యాల"తో బ్రతుకు తెరువు, పాయలు పాయలుగా చీలి, లౌకికమైన కృత్రిమ వలయం రూపొందుతుంది. అందువల్ల బాల్యం సహజమైన ప్రకృతితో, ఆనందాన్ని నింపుకున్న కాలం, "నిశ్శబ్దంగా నితాంత జీవిత లతాగ్రాన పూచే నిర్మలమైన ఎర్రరోజా ప్రసూనం"గా విలపిస్తుంది 'జీవిత లతాగ్రాన' అంటే జీవిత సమాప్తిలో అనే అర్థం స్ఫురించడం లేదా? అని ప్రశ్న. జీవితమనే లత యొక్క అగ్రం – అంటే చివర లేదా సమాప్తి అనే దానికి బదులు మొదట లేదా ప్రధానంగా అన్న లక్షణార్థం చెప్పుకోవలసి ఉంటుంది. ఇటువంటి సందర్భాలనేకం కవిత్వంలో తటస్థపడుతాయి. ఇక్కడ కవి ఆంతర్యం ప్రధానం భావరూపం. సందర్భాన్ని బట్టి ఔచితీయుతంగా ఉండాలి. శబ్దాన్నిబట్టి అర్థంతో ఉన్మీలనం పొందే భావం ముఖ్యంగా కవిత్వంలో నిశ్చలమైంది (స్టాటిక్) కాదు. ఎప్పటికపుడు అభినవ రూపాన్ని ఆవిష్కరించే శక్తి కలిగింది. ఒక శబ్దానికి

ఉన్న స్పష్టమైన అర్థంకన్నా దాని ఛాయా (కాంతి లేదా ప్రతిబింబం) రూపం ఎక్కువగా భావాన్ని దూర దూరం ప్రకాశమానం చేస్తుంది. ఈ దృక్పథం ఈనాటి స్వేచ్ఛా కవిత్వం ఆలోకనానికి ఎంతో అవసరం. మొదట అంటే జీవితంలోని వివిధ దశల్లో బాల్య కౌమారాదుల్లో మొదటిది బాల్యం. ప్రధానంగా అంటే వస్తుపరంగానూ వర్ణితమయ్యేది. బాల్యం 'ఎర్రరోజా ప్రసూనం' –, రోజాపూవు, ప్రకృతిలోని ఆకర్షణీయమైన జీవనరూపాన్నీ, ఎర్రదనం భవిష్యత్తులోని రక్తిమనూ, ఆశనూ స్ఫురింపజేసేది. ఈ లక్షణం బాల్యానికీ ఉంది. ఆధునిక కవిత్వంలో వర్ణాలు (కలర్స్) వర్ణ సామరస్యాలు (కలర్ కాంబినేషన్స్) ప్రతీకాత్మకంగా ప్రయుక్తం కావడం బహుధా కన్పిస్తుంది. ఇక్కడ ప్రతీక, అనుభూతి ప్రధానమైన ఆలోచనా రూపాన్ని, సంక్షిప్తంగా ఆకర్షణీయంగా విన్యస్తం చేస్తోంది. ఈ సందర్భంలో వస్తువు కేవలం – రూపవర్ణనకే పరిమితం కాకుండా అంతస్తత్వం యొక్క వికాస రూపంలో ఉంది. భావ ప్రకాశానికి దారి తీస్తూంది. 'రోజాపూవు' కవిభావనలో బాల్యదశను రమణీయంగా ఊహింపజేస్తూ కాల్పనికతను సంతరింపజేస్తూంది. ఇది అందానికీ, ఆకర్షణకూ సూక్ష్మమయిన సుగంధానికీ ప్రకృతి సహజ గుణానికీ ప్రతీకగా నిలుస్తోంది.

ఈ సుదీర్ఘమైన కవితలో దాశరథి ప్రత్యేక గుణమైన సూటిదనంతోపాటు కళాదృష్టీ ఉంది. బాల్యం అనే వస్తువు నాశ్రయించిన దీని ప్రక్రమం నాలుగు విధాలుగా సంయోజితమైంది. (1) మొదటిది కేవలం బాల్య వర్ణనం – కాల్పనికం. (2) రెండోది పిల్లల మనస్తత్వ చిత్రణం. (3) మూడోది పెద్దల ప్రవర్తనాలోకం (4) నాల్గోది మధ్య మధ్య కవి వ్యాఖ్యానం. రెండోదానికీ మూడోదానికీ మనస్తత్వపరంగా లేదా సమాజ విశ్లేషణపరంగా వ్యాఖ్యానమూ ఉంటుంది. కవి ఊహ సాధారణంగా లోకగతమైన అనేక సంఘటనలు, అనుభవాలు పొందికగా ఎక్కడి కక్కడ వలయాలుగా నిర్మితమై సాగుతూ ఉంటాయి. ఉన్న పరిధిలో వివిధ సందర్భాల్లో పై అంశాలను పరస్పరం సంయోజనపరచి కళాకృతి నివ్వడంలో సావయవమైన సంపూర్ణస్థితి చేకూరింది. ఇది ఈ రచనలోని నిర్మాణ శిల్పం. మొదటి అంశం కాల్పనికం పైన సూచనగా విస్తృతమైంది. రెండోది పైకి పెద్దల ప్రౌఢవర్తనం వెనుకనుండి పిల్లల మనస్తత్వాన్ని భావింపచేయడం అనే అభివ్యక్తి తీరు ఉంది. పిల్లల్లో ప్రధానంగా కన్పించే అమాయకత్వాన్ని స్ఫురింపజేసేదీ. స్వచ్ఛతను భావింపజేసేదీ.

"నమ్మించిమోసం చేయొచ్చనీ / డబ్బుకోసం గడ్డితినాలనీ / ఏమీ తెలీని చల్లనికాలం" – "అణుబాంబు ప్రేలుడులో ఆకర్షణంలో భస్మమైపోతామనీ మూడు డబ్ల్యూల మంటల్లో మాడి బొగ్గయి" పోతామనీ తెలియదు.

ఈ దశ ఏ ఘోరానికీ పాల్పడేదీ ఏమీ ఎరుగని "మెత్తని కాలం". పెద్దల గడుసుదనాన్ని ఉటంకిస్తూనే, ప్రక్కనుండి దీనికి విరుద్ధమైన పిల్లల 'చల్లని' మెత్తని మనస్తత్వం, వైయక్తికమైన పరిధుల్ని అతిక్రమించిన నిఖిలమానవీయ ప్రపంచంలోకి క్రమించడం చూడవచ్చు. బాల్యం ప్రసక్తి వచ్చినప్పుడల్లా కవి ప్రయోగించే విశేషణాలు 'చల్లని' 'మెత్తని' 'అమృతం' మొదలుగా సౌకుమార్యం ఆహ్లాదం, అందం, మాధుర్యంతో పాటు ఆకర్షణీయమైన 'దివ్య'మైన వాతావరణాన్ని సృజింపజేస్తున్నాయి. మూడోది పిడికెడు డబ్బుల్ని విసరి ఏట్లో పారేస్తాడు, బంగళామీంచి దూకుతాడు, ఇవన్నీ దేవుడుగాని చేయలేడు పిల్లలు ఎప్పుడేది చేయాలనిపిస్తే అది నిర్హేతుకంగా చేస్తారు. ఆలోచన చేయరు. ఇందులో నిర్భీతీ, తెలియని తనం, స్వేచ్ఛ, సహజోద్రేకం అన్నీ పుంజీభూతమై ఉంటాయి. ఒక ప్రమాణంలో ఎదిగి చూస్తే ఇవన్నీ దేవుడుగాని చేయలేడనిపిస్తుంది. ఇవి ఆలోచనలో హేతువు భయం ఉన్న పెద్దలు చేయలేరు, వారికి అసాధ్యం కూడా.

"ఇంట్లోంచి ఎత్తుకవచ్చి తన మిత్రులకు ఎంతైనా ఏమైనా ఎప్పుడైనా ఇస్తాడు" స్వ పర భేదం లేని మనోగుణం చిత్రితం. మనకు విలువైన వాటిపట్ల మనకు చెందినవని అనుకునే వాటిపట్ల, పిల్లల ఆలోచన ప్రవర్తన ఎలా పర్యవసించి వాటిని విలువలేనివిగా చేస్తాయో ఉదారంగా వ్యవహరిస్తారో వర్ణితమయింది. "అంతకంటే సామ్యవాదం ఏమిటి?" అని ప్రశ్నిస్తాడు. సమాజపరమైన వ్యాఖ్యానంతో సామాన్యస్థితిని ఒక విశేష స్థితితో చమత్కారంగా అనుసంధించడం జరిగింది. కొన్ని సందర్భాల్లో హాస్యశీలంతో అనుసరించడమూ కన్పిస్తుంది. దేవత్వం పసితనాన మనలో నిండి, మనసును దేవతగా ఊగించి ఊగించి నరకం అనే నరజన్మలోకి అమాంతం పారేస్తుంది. మళ్ళీ పసితనంలో దేవత్వం – ఆపైన నరకం, నరజన్మ అనే రూపచిత్రాలు బాల్యంపట్ల గాఢమైన అనుభూతి స్పందననూ, దీన్ని గురించి తీవ్రమైన వివేచనా శక్తినీ రూపుకట్టించేవి. బాల్యంలో దైవత్వం వలన పారవశ్యం పొందడం ఆ తరువాత నరకంలోకి క్షిప్తం కావడం, రెండింటినీ ప్రక్కప్రక్కన పెట్టి తారతమ్యాన్ని గుర్తింపజేసేవిగా ఉన్నాయి. బాల్యంపట్ల విశేషానురక్తిని పెంచేవిగా దృష్టికి వస్తాయి..

బాలవాక్కు బ్రహ్మవాక్కు. ఒకటిదాచి మరొకటి చెప్పడు. లౌకికమైన తత్కాలీనమైన కృత్రిమ స్థితి కతీతంగా మనస్సు ప్రవర్తించే దైవ సన్నిభమైన సత్యానికి పిల్లలెంత సన్నిహితులో నిరూపించేవి. "అమ్మ ఎదలో అమృతాన్ని, నాన్న చంకలో నాకలోకం అనుభవించగల ధన్యులు". అమ్మ, నాన్న ఇరువురూ ప్రేమ స్థానీయులే, అయినా ఇరువురూ ఆకర్షించే లక్షణాలు వేరు. అమ్మ అనుభూతికి నిలయమైన

హృదయానికీ, నాన్న ఆలోచనాత్మకమైన వివేకానికీ సమీపంగా కన్పిస్తారు. అమ్మ అనునయంలో ఒదిగిపోతాడు, నాన్న అదుపులో పెరుగుతాడు. అమ్మ ఎదపై భద్రత, నాన్న చంకలో రక్షణ ఉంది. అక్కడ అనుభవంలోకి వచ్చేది. అమృత సమమైన ఆనందం. ఇక్కడ ఆలోచనాగతమైన నాకం. రెండింటిలో అనుభవ భేదం ఉంది. మొదటిది సద్యఃఫలా కృతికీ రెండోది భవిష్యత్ దర్శన రూపానికీ ప్రతీకలు కావచ్చు. మొదటిదానిలో ఆర్ద్రత, మాధుర్యం ఉంటే రెండోదానిలో ఉన్నతీ పరిణతీ గోచరిస్తాయి. పిల్లలకు రెండు అవసరమైనవే.

ఒకదానికొకటి ఆశ్రయపదాలై జీవితంలో వ్యక్తి సంపూర్ణతకు దోహద మిచ్చేవి. ఇదంతా పిల్లల మనస్తత్వ విశ్లేషణలో పరిశీలనలో భాగమే. ఐనా కవి మనస్సులో ఎంత కాలం నుండో ఎన్నో అనుభవాలు ప్రవేశించి, సుప్తమైన సంస్కారరూపం లోంచి, సృజన సమయంలో చిత్రంగా ఒక్కొక్కప్పుడు తెలిసీ, మరొకపుడు తెలీకుండా కవి భావనలో సాక్షాత్కరిస్తాయి. వివేచన కవకాశమిస్తాయి. దైనందిన జీవిత సమస్యల్నీ దుఃఖాలనూ దురంతాలనూ మరచి "వినిర్మల పథాలమీద, నీడలేని మెత్తని వెన్నెల్లో, ముళ్ళులేని పూలతీగెల ప్రక్కగా "కదలిపోయే" "దివ్యదశ" బాల్యం – నీడలూ ముళ్ళూ లేని చల్లనీ మెత్తనీ జీవితం, మనకు తెలీకుండా గడచేదీ, గడచాక స్మృతిపథంలో అమృతమయంగా నిలిచేదీ, పై బింబాల్లో విషాదానికీ కష్టానికీ అతీతమైన స్థితి వ్యంజితం. దీనికి కారణం బాల్యంలోని వినిర్మలత్వమే... ఈ పథం మళ్ళీ మనం చేరుకోలేనిదీ, మనిషికి అమూల్యమైన ఆనందాన్ని అందించే అమృత శక్తి బాల్యం.

1) బాల్యంలోని ఆనందరూపం; 2) జీవితంలో పెద్దల ప్రపంచం, రెండిటికీ మధ్య కలియరాని అంతరం; 3) ఒకటి ప్రసన్నతతో మరొకటి సంక్లిష్టతతో ఎట్లా సన్నద్ధమయ్యేదీ; 4) కల్పనతో లోకపరిశీలనం తో వర్ణనా వివృతిని పొందిన రచన. ఈ సృజనలో 1) బాలుర మనస్తత్వం – 2) సామాజికమైన యాథార్థ్యం రెండూ ఒక అవగాహనతో తాత్త్విక స్పర్శతో సంశ్లేషాన్ని పొందిన కళాఖండం. దీనికి ఉపస్కారకంగా కొన్ని సంఘటనలు యోజితమైనాయి. అనుభవ పరంపర ఉంది. వీటి గతిలో సామరస్యం ఉంది. దీని చిత్రణలో మనస్తత్వ రేఖలతో పాటు స్వచ్ఛమైన కవితాత్మను బింబించే రూపం కవి ప్రతిభవల్ల సంక్రాంతమైంది. సృజన సమయంలో కవి మనస్సు వలెనే ప్రసన్నంగా స్నిగ్ధంగా, నీడలేని మెత్తని చాంద్రీ రూపంతో సాక్షాత్కరించే ఉత్తమ కవిత 'బాల్యం'.

(5) సామాజిక స్పందన

'మస్తిష్కంలో లేబోరేటొరీ', కవి ఆంతర రూపానికీ సామాజిక వ్యక్తిత్వానికీ ప్రతిబింబంగా నిలిచే స్వేచ్ఛా కవిత

"మొహంజొదారో శిథిలాల లోతులోకి
పురాతన నాగరకతా గర్భంలోకి
సూర్యుడస్తమించిన జాడల్లోకి ఒక దారి
మరొక దారి మస్తిష్కంలోని మా ఇంటికి
మరి మా ఇంటిముందుగా లేబోరేటరీ"

కవి ఎదుటనున్న దారులు రెండు. ఒకటి పురాసంస్కృతీ గర్భంలోకి వెళ్ళి పరిశీలన చేసేదీ. ఇంటివెనుక నుండి సూర్యుడస్తమించే జాడల్లో కలిసేది. ఇది గతానికి చెందింది. మరొకటి మస్తిష్కంలోని ఇంటికి, ఆ ఇంటిముందుగానే లేబోరేటరీ, ఇంటివెనుకా ముందు ఎన్నో దృశ్యాలు, అవి సంఘటనాత్మకమైనవీ, స్థితినాశ్రయించినవీ, ఒకదాని వెంట మరొకటి ఆకర్షణీయంగా, జీవితంలో నగ్నసత్యాలను స్మరింపజేస్తాయి. ఇంటి వెనుక నున్నవి గతకాలపు మచ్చు తునకలు. పురా సంస్కృతీ శిథిలాలు. మానవ గాథా శకలాలు. ఇంటి ముందు భవిష్యత్తును దర్శింపజేసే ఆశారూపాలు. ఈ రెండు సందర్భాల్లో ప్రసరించే ఆలోచనా స్వరూపం వేరు. గమన వైఖరి వేరు. మొదటిది ప్రస్తుత కాలానికి అంతగా పనికిరాని వ్యవస్థకు సంబంధించింది. ఇందులో మన కెదురయ్యేవి, ఎక్కడో అనుబంధపు మెరపులతో తోచేవి చేతనా విరహితాలు. అంధకార బంధురాలు. ఇది సూర్యుడస్తమించిన జాడల్లో అవనతమై ఉండేది. రెండోది ప్రస్తుతం అవసరమైన స్వేచ్ఛ, వాస్తవికత, పురోగమనశీలంపై దృష్టిగల మహామానవుని అన్వేషణపై ఆస్థ కలిగింది. ఇది సూర్యుడుదయించే దారుల వైపు ఉన్ముఖీకృతమై ఉంది. మధ్య మధ్య కవి వ్యాఖ్యానం, చరిత్ర గురించీ కాలాన్ని గురించీ, మానవుణ్ణి గురించీ అతని జీవిత సమస్యల్ని గురించీ ప్రకృత స్థితి కన్వయిస్తూ తాత్త్వికమైన ఆలోచనా ధోరణిలో రచన సాగింది. ఇవి కవి మనస్సులో ఉన్న మౌలికమైన వస్తు నిర్మాణ రేఖలు.

ఈ లేబొరేటరీలో కూర్చొని "శాంతి పండే 'రీతి' క్రొత్తరకం విత్తనాల్ని" కనిపెట్టి 'బలమైన కవిత్వాన్ని సృజించే' అవకాశం ఉంది. సమాజ సుస్థితికీ, మానసికమైన ఆరోగ్యానికీ శాంతి వాతావరణాన్ని సృజించేందుకూ బలమైన కవిత్వం అవసరమూ భావిత మయింది. ఇక్కడ జరిగే కృషిలో అందరూ భాగస్వాములే. కాబట్టి ఈ

లేబొరేటరీ ఎప్పుడూ తెరచే ఉంటుంది. ఇందులో అందరికీ ప్రవేశం ఉంది. ఇక్కడ జరిగే వినూత్నమైన పరిశోధనల వల్ల శిథిలమైన ఆశలు చివురిస్తాయి. జీవితం రసవంతంగా ఆనందప్రదంగా పరిణమిస్తుంది. ఆదర్శరూపం సిద్ధించడానికి చేయవలసిన ప్రయత్నమూ ఇక్కడ ప్రసక్తమైంది. మస్తిష్కం అంటే 'మేధ'కు నిలయం, ఇది జీవితంలో అనుభవానికీ ఆలోచనకూ కేంద్రమైన హేతురూపం. దీనిలో మన ఇంద్రియానుభవానికి వచ్చే వన్నీ కూడి ఉంటాయి. ఇది శిరోదేశాన్ని పొంది ఉండడంవల్ల మస్తిష్కం అనే పేరు వచ్చింది. ఈనాటి వైజ్ఞానికమైన అవసరాన్ని కవి ప్రముఖంగా గుర్తిస్తూనే, వివేకాన్ని కోల్పోయే ప్రమాదంలో పడకూడదని అచంచలంగా విశ్వసిస్తాడు. అందుకని ఆలోచనకూ అనుభవానికీ జీవితంలో సమమైన ప్రాధాన్యం ఉండాలన్నది ఇతని నిశ్చయమైన అభిప్రాయం. దీని సామరస్యానికేమాత్రం భంగం కలిగినా ఆపద తప్పదు. ఇది అనేక సందర్భాల్లో స్ఫుటంగా వివృతమైంది. "నిశ్శబ్దంగా నిదురపోయే నిరపరాధి పరమాణువు డొక్క చించి డోలు కట్టి ప్రమాదాలు తేబోకు" విజ్ఞానం, వివేకంతో సమన్వితమైనపుడే భౌతిక మానసిక స్థాయిల్లో సుఖాన్నీ సౌభాగ్యాన్నీ ఆనందాన్నీ ప్రసాదిస్తుందన్న స్ఫూర్తినిస్తుంది. ఇంటిముందు లేబొరేటరీలో కూర్చుని ప్రయోగసరణికి స్థూలంగా గతం వర్తమానం భవిష్యత్తు అనే మూడు దశల్లోని జీవితరేఖలు అభ్యుదయ భావనతో తీర్చబడినాయి.

స్థూలంగా కవిలోని సామాజిక స్పృహ రచనలో అభ్యుదయ భావనతో మానవతా దృక్పథంతో విలసితమైంది. చాలా సందర్భాల్లో రెండూ ఒకదాని కొకటి ప్రోద్బలంగా చిత్రితమైనాయి. ఇక్కడ రెండింటికీ ఆశ్రయస్థానం ఒక్కటే. అవి ఉన్ముఖీకృతమైన తీరులో ఉంది భేదం. ఈ రచనలో గతాన్ని ఉన్నచోటునే భద్రంగా ఉంచి, వర్తమానం వీపు తట్టి మేల్కొల్పి, భవిష్యత్తుకు స్వాగతం పలికే ప్రవృత్తిలో అవసరమైన క్రియాశీలంతో అభ్యుదయభావన ఆశాంచలాల్ని స్పృశిస్తూంది. చరిత్రలో కొన్ని ఘటనలు ఈ దృక్పథంతో మలచేందుకు ఉపయుక్తమైనాయి. కవి సామాజిక స్పృహ, కవితాతత్త్వం రెండూ ఒకదానినొకటి స్పృశిస్తూ ఏకరూపంతో కదలిపోవడం గమనించవచ్చు.

"గతంలోంచి కొంత నేర్చుకోబోయి గతానికి తాకట్టు పడుతున్నారు కవులు". గతాన్ని, మానవుడు అనంత ప్రయాణంలో అతిక్రమించిన స్థానంగాకాక, అదే గమ్యస్థానమనుకోవడంలో పురోగతికి క్షతి కలుగుతూంది. పూర్వానుభవ విశేషంతో ప్రయాణం సాగించడం వేరు. గతానికి తాకట్టు పడడంలో మానసికంగా స్వేచ్ఛ ఎరుగని దశలో నిస్సహాయస్థితీ సూచితం. గతాన్ని ఎందుకూ పనికిరాదని

నిరసించడంలేదు. దాని నుండి కొంత శిక్షణ పొందడం వరకే పరిమితం కావాలి. ఆపైన జీవితంలో పరిస్థితులనుబట్టి వర్తమాన వ్యూహరచన అవసరమవుతుంది. లక్ష్యాన్ని బట్టి భవిష్యరూపమూ ఉంటాయి. ఇంటి వెనుక సూర్యాస్తమయ సన్నివేశం నిర్మించడంలో గతకాలానికి సంబంధించిన చీకటి, పోనుపోను గాఢమైన నిశాస్వరూపమూ లక్షించవచ్చు.

తన ఇంటి వెనకగా తాజ్‌మహల్ అందాల్లో మెరసిన షాజహాన్ కీర్తి మెరుస్తోంది. తాజ్‌మహల్లో ప్రభువుకీర్తి మెరవడంలో ఆతని విశ్వమయమయిన కళాసౌందర్య లక్షణం స్ఫూర్తి కడుతూంది. అస్తమయానంతరం – అంటే గతంలో ఏదీ సరిగా కన్పించని చీకటి స్థితిలోనూ కన్పించే కళారూపాల్లో ఇదొకటి. ఇలాంటి సంస్కృతీ ఖండాలు నిఖిల మానవజాతి కీర్తిని మెరపించే కళాకృతులు, శిల్పం సాహిత్యం తదితర క్షేత్రాల్లోనూ పేర్కొనదగినవి ఉన్నాయి. వీటిలో కొన్ని ఈ కాలంలో చెల్లనివీ లేకపోలేదు. “ఆనాటి పాతగంటం కంటిలో రాక్షసీ వికటాట్టహాసం, రంభోర్వశీ నాకవాసం ‘‘పాత గంటం కన్ను’’ అన్న భావచిత్రం నవ్యమైంది. ఎంతో అర్థస్ఫూర్తినిచ్చేదీ. గంటం వ్రాస్తుందే కాని చూడలేదు. బాహ్యజగత్తును చూచేది కన్ను. ఊహాత్మకమైన ఆంతరజగత్తును చూచేది మనస్సు. మనస్సులో మెదలిన ఊహా సమూహానికి గంటం అక్షరాకృతినిస్తుంది. ఊహాసమూహం కవి మనస్సులో రూపొంది, సాగి అక్షరాకృతి వహించే క్రమగతిపై దృష్టితో పై భావచిత్రం నిర్మితమైంది. రాక్షసుల దేవతల కథలతో అల్లుకొన్న పూర్వ సాహిత్యంలో యథార్థమైన జీవితానికి దూరమైన కృత్రిమమైన కాల్పనిక వాతావరణాన్ని భావింపజేస్తోంది.

“లోకాన్ని అడక్కుండా ఎవడో దుష్ట నృపతి రచించిన కఠినశాసనాల రాసులు”

పాలకులకూ పాలితులకూ మధ్య పెద్ద అఖాతం. ఈ పంక్తులు దీని లోతులు చూపిస్తాయి. వీరిలోకం వేరు, వారిలోకం వేరు. ఇవన్నీ చారిత్రకమైన అవగాహనతో ఆలోచిస్తే, ఏ మార్పులేని కఠినమైన వాతావరణం అవగత మౌతుంది. అప్పటి నిరంకుశమైన రాజరిక వ్యవస్థ వల్ల ఏర్పడిన విపరీత పరిణామానికిది ఒక ఉదాహరణం మాత్రమే. దీని పరాకాష్ఠ రూపం రైతుల జీవితాలు రాజుల సౌభాగ్యానికీ భోగవృత్తికీ ఉపయుక్తమైన చారిత్రక జీవిత సత్యం వర్ణితమయింది.

ఆనాటి స్థితిలో “రాజులపాదాల క్రిందుగా పరచిన రైతుల రతనాల బ్రతుకుల తివాచీలు”. రైతుకు తనకు సామాజిక న్యాయం చేకూరడం లేదన్న స్పృహ కూడా లేదు. పైవారికి అందులో నిరంకుశులైన రాజుల సేవాభావంలోనే ఒదిగిపోయి బ్రతుకు మలగిపోతూంది. అమూల్య మైన జీవితమంతా బాధల్లో అణగీ గడుస్తోంది.

దీనికి కారణం తరాలుగా క్రమ్ముకొని ఉన్న అజ్ఞానమూ దారిద్ర్యమూ, వాళ్ళను ఆధునిక జగత్తునుండి దూరం చేశాయి. ఎప్పుడో ఎక్కడికి చేరుకున్నవారు అక్కడే నిలచిపోయారు, ఆపైన ఏ అభివృద్ధీ లేదు. రాజులకూ వీరిని గురించి పట్టలేదు. పట్టించుకుంటే తమ భోగ సరణి కంతరాయం కలుగుతుందన్న భయమూ లేకపోలేదు. అభ్యుదయ కవిత్వంలో ప్రధానంగా కన్పించే కార్మికలోకంతో పాటు, ఇతని కవిత్వంలో రైతులను గురించీ, అంతటి అభిలాష ఆలోచననూ మొదటినుంచీ కన్పిస్తుంది.

ఈ లేబొరేటరీలో కూర్చుని శాంతిని పండించేందుకు ముఖ్యమైన మరో రకపు విత్తనం కనిపెట్టే అవకాశం ఉంది. అది మానవత్వపు విలువల్ని ప్రసాదించేది.

"నిరాశలో ఏడ్చే దరిద్రాంగన కన్నీటి చుక్కలకు ఎంతదూరాన నవ్వు పువ్వు లున్నాయో?" దారిద్ర్యమనేది చాలవరకు సామాజిక వ్యవస్థకు చెందింది. దీన్ని బట్టే ఎక్కువగా అన్ని సమస్యలూ ఆధారపడి ఉంటాయి. ఈ స్థితి మనిషిలో అవాంఛనీయమైన పోకడలు తలెత్తటానికీ దారితీస్తుంది. దీని నిర్మూలనకు సాంఘిక వ్యవస్థలో మార్పు అవసరం, అనివార్యమయిందీ. అయితే వైయక్తికమైన మనస్తత్వ ప్రభావమూ పనిచేస్తూంది. కాని ఎక్కువభాగం సంఘ వ్యవస్థాపరంగా ఉన్నవే. వ్యక్తీ – సంఘమూ రెండూ పరస్పరం ప్రభావం నెరపేవి కాబట్టి ఈ రెండు దిశల్లో ఉన్నతికి కృషి జరిగినపుడే వికాసవంతమైన జీవితానికి చేరువ కాగలం. దీన్ని గురించి కవి జరిపే ఆలోచనలో, మనిషిగా నెరపే ఆలోచన, చూపే సానుభూతి వెనుక సామాజిక వ్యవస్థాపరమైన అంశం స్ఫుటంగా కనిపిస్తుంది. మానవతా చిత్రణంతోపాటు, హృదయంలో ఏ పొరలో దయ ఏ తెరలో నిర్దయ, ఏ దిక్కున రాగం ఏ దిక్కున త్యాగం దాక్కొని సెలవిచ్చే మనస్తత్వపరమైన వైయక్తిక భావధోరణీ యోజితమైంది. సౌభాగ్యవంతమైన సమాజ వ్యవస్థను సాధించే ఆశాభావంతోపాటు, కరుణ, అనురాగం, శాంతి మొదలైన ఉదారగుణోపేతమైన స్థితిని సాధించడానికీ మొదట 'మానవుడు మానవుడు'గా మేల్కోవలసిన అవసరమూ ఎంతైనా ఉందన్న భావం ప్రబోధిత మయింది.

"కటికి రాతి గోడలతో కట్టిన కారాగేహంతో
గతకాలపు శాసనాల కట్టుబడిన ఖైదీవలె
భయం భయంగా గాలి పీల్చుకుంటావేం
ఊపిరి తిత్తుల్ని కొలిమి తిత్తులుగా
నొక్కి నొక్కి మండించవోయ్ మానవతా జ్వాలావళి"

అభ్యుదయభావన – మానవతా దృక్పథం, రెండింటి సమన్వయం ఈ పంక్తుల్లో

చూడవచ్చు. ఇందులో కన్పించే చిత్రాలు రెండు. ఒకటి భయానికి సంబంధించిందీ, రెండోది విషాదానికి సంబంధించిందీ. రాతిగోడల కారాగారంలో కఠినశాసనాలకు కట్టుబడి, నిర్బంధంలో ఉన్న ఖైదీవలె ఉంది సామాన్యుని స్థితి. ఇది పాలితులపై పాలకుల కఠోరమైన అధికార ప్రవర్తనను భావింపజేసేది. ఈ స్థితిలోనూ ఉత్సాహంతో ఔజ్వల్యంతో నిండిన ఆశారూపం లక్షితమయింది. అదే పాలకుల వలన భయంతో అడుగులు వేసే మనస్సులో, రగలిన మెలకువతో ఎగసే మానవతా జ్వాలాసంచారం, కఠోరమైన అధికార ప్రవర్తనకూ స్వేచ్ఛాయుతమైన ప్రజా సంచారానికీ మధ్య జరిగే సంఘర్షణలో, ఈ కవి మనస్సు ప్రజల పక్షమే వహిస్తుంది. వీరు మునుముందు ధైర్యంతో కదలి పురోగమించే జ్వలదగ్ని శిఖలుగా కళ్ళముందు సాక్షాత్కరిస్తారు. ఇది స్థూలంగా దేశానికీ, కాలానికీ స్థగితం కాకుండా విశ్వజనీనత్వాన్ని పొందుతూంది. "కారాగేహంలో ఖైదీవలె" – సమాజ పరమైన వాస్తవిక భావచిత్రం. ఐతే "ఊపిరి తిత్తుల్ని కొలిమి తిత్తులుగా మండించడం వాస్తవంపై నిర్మితమైన కల్పన, బాధా గాఢత్వాన్ని సూచిస్తుంది. ఇది చైతన్యంతో జ్వలించే ప్రగతి భావబంధుమైందీ. వాస్తవం – ప్రగతిశీలం – రెండిటి సమన్వయంతో ప్రధానమైన ఉద్దేశానికి పరిపుష్టం చేకూరుతుంది. ఒకటి బాధానుభవాన్ని పలికితే, మరొకటి తద్విముక్తికి చైతన్యాన్ని ప్రబోధిస్తూంది. "ఇంకా అక్కడక్కడా ఎత్తయినా గడీ గోడ నీడలు చిన్ని చిన్ని గుడిసెల్ని పెరగనీయడం లేదు". ఇంకా భయం భయంతో తలవంచుకొనే బరువు బరువుగా నడుస్తున్నాడు బానిసీడు. ఎత్తయిన గడీ గోడలు ఫ్యూడల్ వ్యవస్థకు ప్రతీక. ఈ వ్యవస్థ సామాన్యుని జీవితంలో గుణాత్మకమైన మార్పుకు విరోధమైంది. అణువును భేదించినా ఆకాశాన్ని ఉత్తరించినా ఇక్కడ సామాన్యుని బ్రతుకులో మార్పు మాత్రం శూన్యం. కాబట్టి గుడిసెల్లో మార్పు లేదు. ఎన్ని శతాబ్దాలు గడచినా, "ఇక్కడే ఉన్నాం ఈ ఊరు పొలిమేరలోనే" ఎంతకాలం గడచినా మానవులోని మూలభూతంగా సంస్కరణకూ పరివర్తనకూ చెందిన గుణం ఉన్నా అనేకమైన వికర్షణలవల్ల, వ్యాఘూతాలవల్ల ఆటంకాలవల్ల మానవతా కేంద్రాన్ని స్పృశిస్తూ మందంగా కదలుతూ లక్ష్యాన్ని అందుకోలేక పోతూంది. దీనికి వేగవంతమయిన సామాజిక స్పందనం అవసరం. కార్యాచరణం ముఖ్యం. వ్యవస్థాపరమైన పరివర్తనం రావలసి ఉంది. ఇది కేవలం ఆదర్శంగానే నిలచిపోయింది. ఈ భాగం వాస్తవాన్ని దర్శించే ఉత్కంఠతో, దీని వెనుకనున్న సత్యాన్ని అన్వేషించే తత్పరతతో నిబిడమైంది. ఏవో కొన్ని వైయక్తికమైన ఉదార వర్తనల కతీతమైన, విస్తృత పరిధిలో, సాంఘిక న్యాయాన్ని అభిలషించే కొత్త వ్యవస్థాదృక్పథంతో ఈ భాగం ఉన్మీలితమైంది.

ఇంకా ఈ లేబోరేటరీలో పరిశీలన కందే అంశాలు చాలా ఉన్నాయి. "ఏ

డిగ్రీలో ఎంత వేడి నిలిస్తే ఏ రకం ప్రాణి కోటి పడుతుందో, ఏ ఖిలా గోడనీడ ఏ మహారాజు వంశాన్ని ఎంతెంతకాలం కాపాడిందో" ఒకటి వైజ్ఞానికమైన పరిశోధనకు చెందిందీ. రెండవది సామాజిక గమనానికి చెందిందీ. రెండూ ప్రజల శ్రేయస్సును ఉద్దేశించినంతవరకూ వేరుకావు. పరస్పరం ప్రయోజనభావం లేకపోతే మానవ వికాసానికి సమగ్రత చేకూరదు. రెండింటి లక్ష్యమూ ప్రజల సౌభాగ్యం, అభ్యున్నతీ. ఈ లోపంవల్లనే "మస్కెట్లనుండి రైఫిల్లదాకా నడచిన దేశం, కొడవళ్ళనుండి కోత యంత్రం దాకా సాగలేదు" ఇక్కడే సమస్థితి చెదిరింది. మారణాయుధాల ఉత్పత్తి అభివృద్ధి దశలో నున్నంతగా, ప్రాణాధారమైన ఆహారాన్ని సృష్టించే వ్యవసాయరంగం అభివృద్ధి పొందలేదు. ఏదైనా జీవితంలో మనం సాధించదలచుకున్న విలువల్ని బట్టి ఇచ్చే ప్రాముఖ్యాన్ని బట్టి ఉన్నతి లభిస్తుంది. అందువల్ల విజ్ఞాన ప్రగతి, మానవుని శ్రేయస్సుకై జీవిత సౌభాగ్యం కోసం జరగాలి. జీవితంలో సమన్వయ దృక్పథం అవసరాన్ని పదే పదే నొక్కి చెబుతూ మరో పార్శ్వమైన కళాజగత్తుపైకి ఇతని చూపు ప్రసరిస్తుంది. ఇదీ సామాజిక స్పందనం కలిగిందే.

"అజంతా శిలాసుందరికి లేని క్షుద్బాధా సంచలనం పల్లె పడుచు కున్నాదని గమనించుకో భాయీ". చిత్రం శిల్పం మొదలైన కళారూపాలు మానసికమైన అనుభూతి నిచ్చేవి. వీటికి క్షుధ తెలియదు. జీవితం నిత్యమూ అనుభవాత్మక మైంది. ఇది ప్రాణికీ అందులో మనుషులకే బాగా వర్తిస్తుంది. ఎంతకాలం గడచినా అజంతా సుందరిలో ఏ మార్పూ కనిపించదు. అనుభవ స్పందనతో మారే మనిషి వాస్తవ జీవితంలో, ప్రాణానికి అవసరమైన ఆహారం లేకపోవడం దుర్భరం. కాల్పనికమైన కళాజగత్తుకూ, యధార్థమైన భౌతిక జగత్తుకూ గల తారతమ్యం ఇందులో సుకుమారంగా ఎత్తి చూపడం జరిగింది. క్షుధ – ఆలోచన – అనుభవం – యదార్థం – కల్పన అనేవి జీవితంలో తప్పనివైనా ఎప్పటికపుడు అవసరాన్ని బట్టీ ప్రాముఖ్యం సంతరించుకుంటాయి. కల్పనలోని కళారూపానికీ, వాస్తవంలోని జీవితరూపానికీ మధ్య అంతరం చాలా ఉంది. అయిన్పటికీ, విచిత్రమేమంటే ఈ రెండింటినీ కలిపే పల్చని స్ఫటిక సదృశమైన రేఖ ఉంది. ఇది వాస్తవమయిన అనుభూతి సుందర మయింది. రెండింటినీ ఒకచోట కలిపే కాంతి ప్రసారంగా దర్శనమిస్తుంది. ఇది మానసికా వసరమయింది. అనుభూతి విశేషంలో సామాజిక స్పందనతో రూపొందిన స్వరూపాన్ని దాశరథి కవిత్వంలో స్పష్టంగా చూడవచ్చు.

ఈ మెట్ల పైనుండి కవిత్వానికి వస్తే, కవి మనస్సు లోపలి చిత్రశాలలో "చిత్రించ రాని శిల్పం కూర్చలేని వేదన" ఉంది. ఈ వేదన ఇంతవరకూ ప్రసక్తమైన

సామాజిక దుస్థితివల్ల కలిగేదీ. ఈ స్పందనలో జన్మించిన "ఊహింపులు" నిర్భయంగా నిర్నిరోధంగా, "దిసమొలల్తో లోకానబడి పరుగిడుతున్నాయి. వీటి స్వేచ్ఛా ప్రవృత్తిని అరికట్టాలా? లేక సమాదరించాలా? అన్న విచికిత్స మొదలవుతుంది. "దెయ్యాల ఆడబిడ్డల వంటి పెద్ద పెద్ద మోదుగవృక్షాలకు నిప్పు బట్టకట్టించిన రీతి" ఊహలు పరుగెత్తుతున్నాయి. మోదుగ పూలు నిండుగా పూచినపుడు ఎర్రగా కళ్ళు మిరుమిట్లు గొల్పుతాయి. ఇవి పూచేకాలంలో కొమ్మలూ బాగా కన్పిస్తాయి. ఆకులంతగా ఉండవు. గుత్తులు గుత్తులుగా పూలు పూచి, కొమ్మల్ని ఆవరించి వ్రేలాడుతూంటాయి. పూలు చూపును చప్పున ఆకర్షిస్తాయి. ఈ పూలు నిప్పు బట్టగా వర్ణించడంలో భావచిత్రం గాఢత్వాన్ని పొందింది, ఔజ్వల్యాన్ని ఆవిష్కరిస్తూంది. దెయ్యాలు భయానికి ప్రతీక. ఈ స్థితి మోదుగవృక్షాలకు నిప్పుబట్ట కట్టిన రీతి ఊహలు చిత్రించడంలో వేదనా జ్వాలలే, తన కవిత్వానికి సహజమైన ఆచ్ఛాదనా రూపం - మరే తొడుగులు అక్కరలేదన్న సహజమయిన రమణీయభావమూ స్ఫూర్తికి వస్తుంది. "దండించానా? రండిరండని పిలిచి నా కవిత్వపు పండు టెరుపు చేలాలనందించనా?" అనీ వితర్కితుడౌతాడు. భావ రూపం మనస్సులో మెదలింది, ఇది భయమూ, ఆదరణ, ఆకర్షణతో కూడింది. కవిత్వరూపంలో ఆవిష్కృతమయ్యే ప్రగతి గతికి సంబంధించిన అంశం ఇందులో స్థూలంగా విశ్లేషణకు వస్తుంది. దండించడమంటే సహజమైన స్వేచ్ఛాతత్త్వాన్ని నిరోధించడమన్నమాటే. ఏ రెడీమేడ్ దుస్తులు లేవు. వాటి అక్కర కూడా లేదు. అందుకని వేదనలో జన్మించిన స్వచ్ఛమైన, ఏ దాపరికంలేని స్వేచ్ఛామూర్తులకు కవిత్వపు చేలాలంచలాలనందించే ఔత్సుక్యం కనిపిస్తుంది. ఇవి పండుటెరుపు వర్ణం కలవీ. ఈ భావరూపం ఉజ్జ్వలమైన అభ్యుదయ రూపానికి ప్రతీక. "నిప్పుబట్ట కట్టిన" కల్పనా స్థానంలో, కవి అందించిన "ఎరుపు చేలాల" వాస్తవాకృతి, రచనకు వ్యంగ్యభాసురత్వాన్ని కలిగిస్తూంది. ఒకమారు అంతర్విలోకనంచేస్తే నగ్నత్వంలో సహజత్వమూ, ఉరకడంలో స్వేచ్ఛ, నిప్పుబట్టలో తేజస్స్వరూపం, వేదనలో సృజనాత్మక మనో లక్షణం, ఎరుపు చేలాల్లో ప్రగతి శీలమయిన అభ్యుదయ కవిత్వావిష్కార రూపం భావింపజేసే శక్తి సంపన్నంగా రచన ప్రత్యక్షమౌతుంది.

అనేక సందర్భాల్లో తాత్త్విక దృక్పథంతో సాగిన వ్యాఖ్యానమూ మరవడానికి వీల్లేదు. "కదల్లేని వృక్షంవలె కాలం అక్కడక్కడా పెరగ్గలదా?" కాలం కదలందీ కాదు, అక్కడక్కడా కాస్తకాస్త పెరిగేదీ కాదు. కాలం అప్రతిహతమైన గతిశీలం కలదీ, పరిణామ రూపం కలదీ. మానవుని ప్రయాణంలో స్థితులు సుళ్ళుసుళ్ళుగా తిరిగినా, బ్రతుకులో చిక్కులు ముళ్ళుముళ్ళుగా పడినా, ఏమాత్రం ఆగేదీ కాదు.

ఒక క్రమగతితో అఖండంగా సాగే చైతన్య రూపాన్ని భావింపచేస్తోంది. ప్రకృతికతీతమైందీ, అనుభవైక మాత్రమైందీ. ఈ తాత్త్విక చింతనా సంస్కారం ఒక విశేష స్థితిలో విశ్వజనీన దశకు చేరువుగా ఉత్తమ కవిత్వంలో అనివార్యంగా కన్పిస్తుంది.

మొదట పేర్కొన్నట్లు ఈతని సామాజిక స్పందనం రెండు ముఖాలుగా విలసిస్తోంది. 1) అభ్యుదయ భావన 2) మానవతాదృక్పథం అనేవి. ఒకదాని కాంతి మరో దానిపై ప్రసరిస్తూ కవి సమసమాజ వ్యవస్థా లక్ష్యానికి పుష్టిని చేకూరుస్తోంది. ఇక కవితాతత్త్వం వేదనాదీప్తిని కలిగింది. రచనలో శిల్పానికి గల స్థానాన్ని సులభంగా గుర్తించవచ్చు. జీవితంలో విజ్ఞానమూ, వివేకమూ, కళారూపమూ, వాస్తవ స్థితిలో “మానవుడు మానవుడు”గా భౌతిక మానసిక భూమికల్లో సంపూర్ణమైన వికాసాన్ని పొందడానికి చేసే కవి ప్రయత్నంలో నవీన భావనతో పరిశీలనా, వివేచనా, వర్ణనా రూపమే ఈ మనోమయమయిన లేబొరేటరీ.

6. అధివాస్తవికత

భౌతిక మానసికమైన భూమికల్లో నిర్మాణ శిల్పంగల కవిత “మేల్కొన్న మనిషిని చూడ్డానికి వెళ్లుతున్నాను” ఈ ఖండిక చివరిపాదమే దీని శీర్షిక. ఇందులో కవి ఒక పాత్రగా, నిఖిల మానవప్రతినిధిగా కనిపిస్తాడు. దీని నిర్వహణం వ్యక్తావ్యక్తమైన మనస్స్థితితో వ్యంగ్యవిలసితమైంది. కవి మనస్తత్వ చిత్రణాత్మకమైన నిర్మాణ ప్రతిభను దర్శింపజేస్తోంది. ఇందులోని బాహ్యమైన రూపం వేరు. అంతరమైన రూపం వేరు. చదువుతూ ఉంటే సామాన్యార్థం వెనుకనుండి విశేషార్థస్ఫూర్తితో మనస్సునావరించిన ఆశావహమైన కాంతిరూపం అనుభవానికి వస్తుంది. మధ్య మధ్య అమూర్త (abstract) లక్షణమూ లేకపోలేదు. రచన సాంద్రమైన భావరూపాలతో కూడివున్నా ప్రతీకాత్మకమైన గతిలో కవి నైపుణ్యం వల్ల క్లిష్టత లేకుండా ఆవిష్కృతమైంది. స్పష్టత అనేది ఈ కవి సహజమైన కవితాగుణమైనా భావనలో గాఢత్వం కలిగి ఉన్నప్పుడు, అర్థాంతరం విశేషమైన స్ఫూర్తి చకితంగా ఆవిష్కృత మయ్యేప్పుడు, ఏదో విధంగా స్పష్టతపై మంచుపొర ఆవరించక తప్పదు. ఈ సన్నని మంచుపొర ఒక్కొకపుడు అందాన్నీ ఆకర్షణనూ ఇస్తుంది. ప్రతిభాకాంతి ప్రసారం చేత శిల్పవైభవాన్ని పొందుతుంది. ఒక దశలో అనుభవ విశేషాన్ని ఇనుమడింప జేస్తుంది. ఈ లక్షణం అర్థాంతరానికి గభీరతను కలిగించేంతవరకు గుణంగానే పర్యవసితమౌతుందనడంలో

సందేహం లేదు. కవి ఉద్దేశాన్ని బట్టి దోహదకారిగా పరిణమించడమనేది మనస్తత్వ ప్రధానమైన కవితలో ఉన్నదే. ఈ కవిత చదివేప్పుడు అనుభవ ప్రసార కాంతిలో విశేషార్థం స్ఫుటమౌతూ ఉంటుంది. ఒక ఆలోచన తరువాత మరొకటి తరంగాలవలె క్రమిస్తూ, చదవడం ముగించగానే తీరానికి చేరినట్లుంటుంది. ఇది మొదటి దశ. రెండోది తీరం చేరగానే మనస్సులో కదలే ప్రయాణానుభవ స్మృతి చిత్రం వంటిది. ఫ్రాయిడ్ చెప్పిన పూర్వ చైతన్య (Pre-conscious) దశలోని లక్షణం, ఆ లక్షణం ఒక విషయం అప్పుడు తెలిసి ఉండకపోయినా, మరో క్షణంలో వెంటనే బుద్ధికి గోచరించే అనుభవరూపంగా గుర్తించవచ్చు.

"చెట్లు నడిస్తే ఎంత భయంకరమో/ అట్లా చీకట్లు నడుస్తూన్న ఈనాడు
అంతా నిదురపోతున్నారు నీడల్లో / కాల రాక్షసి అడుగు జాడల్లో"

చీకట్లు నడుస్తూన్నవి. ఈ భావచిత్రం కవితా నిర్మాణం యొక్క ఆరంభరూపం. చీకట్లు ఎప్పుడు నడుస్తూన్నవి? ఈనాడని సమాధానం. చీకటి వచ్చేది ప్రకృతిలో కాలగమనంచేత. రోజూ సూర్యాస్తమయం తరువాత అయితే ఈనాడేమిటి? కవి ఇక్కడ సాధారణమైన సమయఖండాన్ని అధిగమించి దేన్నో ఉద్దేశించినట్లు స్పష్టం. చీకటి దేన్నీ కన్పించనీయదు. అన్నిటినీ కప్పివేస్తుంది. ఏదీ కన్పించకుండానే చీకటిలోనూ సమయం గడచిపోతుంది. ఇదమిత్థమని ఏదీ నిర్ణయించడానికి వీల్లేని అజ్ఞానాకృతి చీకటి. ఏమీ కన్పించకపోతే పరవాలేదనుకుంటే, అట్లా సరిపెట్టు కోనివ్వకుండా భయపెడుతూన్నవి. ఈ భయం గాఢమైందీ, తీవ్రమైందీనూ. ఇక్కడ కవి పయనంలో ఆలంకారికతను పొందింది. అదే చెట్లు నడిస్తే? ఒకచోటు నుండి మరోచోటికి కదలుతూంటే? మరేమన్నా ఉందా? ఇది జరిగేది కాదు. కాని ఒకవేళ జరిగితేనో? చమత్కారంగా ఊహిస్తే, మెదలేది ఆశ్చర్యకరమైన ఘటన యొక్క ఘోరమైన దృశ్యం. అందువల్ల ప్రకృతి భయావహస్థితిని స్ఫురింపజేసే భావచిత్రం, గాఢమైన రేఖలతో ప్రవృత్తమైంది. అజ్ఞానంవల్లనో భయంవల్లనో అంతా నిదురపోతున్నారు. ఎక్కడ? అన్న ప్రశ్నకు సమాధానం కవి మాటల్లో కాల రాక్షసి అడుగుజాడల్లో అనే మరో భావచిత్రం అనుసరిస్తుంది. సమయం యొక్క సుదీర్ఘమైన పరంపరారూపం కాలం. ఇక్కడ కాలం రాక్షస స్వభావాన్ని వహించి ఉంది. ఇదీ భయంకరమైన క్రూరమైన తత్త్వాన్ని సూచించేది. కాలం ఆగేనా? నడుస్తూంటేనే అడుగుజాడ లేర్పడేది. ప్రజలు ఎక్కడి వాళ్ళు అక్కడ నిశ్చలంగా పడి ఉన్నారు. ఈ నిద్ర వంటి స్థితి వారిలో విభీతమైన అశక్తమైన మానసిక స్థితినీ సూచించకపోదు. అందరూ నిదురపోతూంటే, ఎక్కడో ఎవ్వడో మేల్కొన్నాడనీ ఎవడో అన్నమాట! అర్థ రాత్రి మేల్కొనే దెవడు? అన్న

సంశయంతో విశ్వాసం కుదరలేదు. అయినా చూచి రావడం మంచిదని బయలుదేరాడు. అయితే చిత్రంగా ఒక అనుమానం వచ్చింది, అది ఇతడు మాత్రం మేల్కొని ఉన్నాడనా? లేదు. ఇదీ కలలోని ప్రస్తావనే "కలలోనైనా మేల్కొన్న వాణ్ణి చూడ్డం, ఘన విషయం కాదా? ఈనాటి లోకంలో" అని చమత్కారంగా యథార్థ స్థితి వివృతమైంది. ఇదంతా కలలోని మాటే దీన్ని ఇలా సమర్థిస్తాడు కవి. మేల్కొన్నవాడే కరువైనపుడు కలలోనైనా మేల్కొన్నవాణ్ణి చూడడం గొప్ప విషయమేను. ఈ మాట వ్యక్తావ్యక్తమైన మనస్స్థితిని సూచించేది. ఒక్కొక్కపుడు మనస్సు స్వప్నం లేదా స్వప్నతుల్యమైన స్థితినిపొందే అనుభవాన్ని ఇక్కడ జ్ఞాపకం చేసుకోవలసి ఉంటుంది. శవం బ్రతకడం ఎంత విచిత్రమో మనం మేల్కోడమూ అంతే నిజమంటాడు. శవం బ్రతకడం అనూహ్యమూ, అసాధ్యమూనూ, ఇది ఊహ్యంగా సాధ్యంగా పరిణమించడం అంటే శవ సదృశమైన జీవ రహితస్థితి తొలగడం సూచితం. ఇది అసాధారణమైన ఘటనా విశేషమే. ఈ శవం బ్రతకడానికి మహనీయమైన శక్తి ఏదో కారణం కావాలి. దీన్నే "ఎవడో కొత్త తరహా మేటి వైద్యుడు, ఏదో కొత్త తరహా ఔషధం వాడి ఉండాలి" – ఇదీ ఊహే, సమాధానంగా ఉంది. వ్యంగ్య స్ఫూర్తిలో వాస్తవమూ కావచ్చు. లేకపోతే ఇన్నాళ్ళుగా అలముకొన్ని నల్లమందు మత్తులో జడప్రాయంగా పడి ఉన్నవాళ్ళు, ఒక్కమారు చీకటిలో అర్ధరాత్రి మేల్కొని, వెలుగులై విప్లవమూర్తులై క్రమించడం సాధ్యం కాదు. ఈ భావచిత్రం ఈ ఖండికకు చివరి రేఖగా కన్పిస్తుంది. మొదట చెప్పినట్లు మంచుపొర వలె ఉన్న అస్పష్టత పూర్తిగా విచ్చిపోయి స్ఫుటంగా అభిప్రాయం భాసిస్తుంది.

"ఏమైతేనేం వెళ్లి చూచిరావడం మంచిది. మేల్కొన్న మనిషిని చూడ్డానికి వెళ్ళుతున్నా". ఈ ఔషధం మేల్కోడానికి వాడింది, చాల కొత్త తరహాది. అమృతతుల్యమైంది. క్రొత్త జీవనాన్ని ప్రసాదించేది. వైద్యుడూ కొత్త రకానికి చెందిన మేటి? దీన్ని ఉపయోగించే విధానమూ బాగా తెలిసినవాడు? ఇతడు మహాత్ముడు కావచ్చు. భారతదేశం తలపుకు రావచ్చు. ఈ స్ఫూర్తికి అవకాశం ఉంది. చైతన్య శక్తికి నిలయమైన విప్లవమూర్తి కావచ్చు. చైనా దేశం తలపుకు రావచ్చు. కవి స్వయంగా ఒక పాత్రరూపంలో మనస్స్థితిని వ్యాఖ్యానించడం, వస్తువును పరుస్తూ ఎక్కడికక్కడ సంశయం – పరిష్కారం ఎదురయ్యే ప్రశ్న – సమాధానంలో అల్లుకొనిపోతూ చీకటి వలె దానిపై వెన్నెల వలె ప్రకాశింప జేసిన తీరు, ఆపైన సూర్యతేజం వలె చైతన్యరూపాన్ని ఆవిష్కరించిన పద్ధతి – రచనా శిల్పదృష్ట్యా విచిత్రమైందీ, విశిష్టమైందీ. దీన్ని గురించి ఆలోచిస్తే, ఇది సామాజికమైన విషయం. మనస్తత్వపరంగా అభివ్యక్తి విశేషాన్ని పొందిందనిపిస్తుంది.

కవి చూపిన ఆంతరమైన సంభాషణాత్మక నిర్వహణం అభివ్యక్తి శిల్పానికి ఆధారరూపం. తరువాత అంతశ్చైతన్యంలోని ఆలోచనాకృతీ, అనుభవ దఘ్నమైన భావచిత్రాలూ రూపుదిద్దుకోవడం జరిగింది. వీటితోపాటు దృష్టి ప్రసరించ వలసిన మరికొన్ని అంశాలు. (1) అధివాస్తవిక తరంగ ధోరణిని గుర్తింప జేయడం, (2) స్వప్నం లేదా స్వప్నతుల్యమైన దశలను వ్యాఖ్యానించి ప్రాముఖ్యాన్ని వహింపజేయడం, (3) మనస్సులోని రహస్య ప్రదేశాలపై వెలుగు ప్రసరింపజేసి అక్కడ గుప్తంగా ఉన్న ఆలోచనా రూపాల్ని సూచించడం (4) మనస్సును సాధారణమైన లౌకికమైన అదుపుల నుండి విముక్తం చేసి, స్వేచ్ఛగా సంచరింపజేసి, బహిర్ (exterior) వాస్తవికతను, అంతర్ (interior) వాస్తవికతను సమైక్యపరచే అనుభవదశను చిత్రించడం. ఇది కవి మనస్సులో చిత్రార్పితమైన కవిత్వం వెనుక దాగిన ఆలోచనా విధానంతో సంభాషణా శిల్పం కళాకృతికి దోహదం చేస్తుంది.

2

ఇప్పుడొక్కమారు ఈ ఆలోచనా తరంగాలు దాటి తీరానికి వస్తే కన్పించే బింబం వేరు. చిరకాలంగా దాస్యంలో మ్రగ్గేజాతి పొందే భయదమైన స్థితీ, నిరభిజ్ఞకమైన జీవితం గడపే దుర్దశారూపం, మనస్సు పొరలో మెదలుతుంది. వందల ఏండ్లుగా కాలం నిరంకుశంగా గడచిపోతూంటే చరిత్రలో చీకటిదారుల్లో వ్యక్తిత్వ రహితంగా జడప్రాయంగా వదలని నల్లమందు మత్తులో పడి ఉన్న జాతి జీవనంలో (1) ఒక్కమారు గాంధీ మహాత్ముని - ప్రబోధంతోనో, (2) విప్లవశక్తి ప్రసరించే అంగార జీవధారతో విరిసిన చైతన్యంతోనో మెలకువ కళ్ళముందు సాక్షాత్కరిస్తుంది. ఇప్పుడు మనస్సు పల్లవించింది. స్వేచ్ఛ సాహసం త్యాగం మొదలైన ఉదారగుణాలతో రాశీభూతమైన వ్యక్తిత్వం వచ్చింది. ఇది కలలోని మాటా? అని సందేహం పడేంతగా నమ్మడానికి శక్యంగాని ఆశ్చర్యకరమైన వాస్తవరూపాన్ని ధరించింది.

దీన్ని మరింత స్పష్టీకరిస్తే, భౌతికంగా మేల్కొని ఉన్నా మానసికంగా ఇంకా నిదుర వీడని జాతి మనస్తత్వం భావితమైంది. చిరకాలంగా దాస్యంలో మ్రగ్గిన జాతి జీవనంలో శుభోదర్కమైన సమయానికి నాందిగా అమృతక్షణం వచ్చింది. స్వాతంత్ర్యం సిద్ధించింది. ఈ ఊహకు బలమైన కారణం అర్ధరాత్రి మేల్కొనడం, మనకు స్వాతంత్ర్యం వచ్చింది, అర్ధరాత్రే కదా! స్వాతంత్ర్యం సిద్ధించినా జాతి మానసికంగా ఇంకా పూర్తిగా నిద్రావస్థనూ జడస్థితినీ వీడలేదన్న భావమూ పరోక్షంగా సూచితమైంది. సంపూర్ణమైన జాగ్రత్ స్థితిని పొంది ఉదయబింబం చూడవలసీ ఉంది. ప్రయాణం సాగించవలసీ ఉంది. ఇది మరో మరో దేశానికీ, ఇదే స్థితిలో ఉన్న జనతాశ్రేణికీ అన్వయించవచ్చు.

భౌతికమైన మానసికమైన అవస్థలోని యధార్థరూపాలు ఒకదానితో మరొకటి సంబంధం కలవీ. ఈ రెండూ కలసి భవిష్యత్తును తీర్చే ప్రయోజనాన్ని అభిలషిస్తాడు కవి. జడసదృశమైన స్థితి నుండి మేల్కొల్పే కొత్త తరహా ఔషధం, జాతిని ఉత్తేజితం చేసేదీ స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్య భావన. దీన్ని ఉపయోగించే నేర్పుగల గొప్ప వైద్యుడు మహాత్ముడు కాకపోతే దీన్ని ఒక స్థలానికీ కాలానికీ పరిమితం చేయకుండా ఉంటే ఇలాంటి స్థితిలోనే మరో విప్లవరూపమో? చైతన్య తేజమో కావచ్చు! ఇక్కడ ఏ పేరూ, ప్రసక్తీ లేకపోవడంతో భావుకుని ఊహ పరిమితం కావడం లేదు.. రచన విశ్వజనీనత్వాన్నీ పొందుతూంది.

వ్యక్తి వికాసం నుండి సమాజ శక్తితో జాతి అభ్యుదయం, మానవాళి భవితవ్యమూ. ఇక్కడ నిఖిలమానవ చైతన్యరూపంలో కవి వైయక్తిక దర్శనంలో సమాజ రూపం వ్యక్తమౌతుంది. వ్యక్తుల సమాహారమే సమాజం కాబట్టి వైయక్తిక చేతననుండి పరిణమించే సామాజిక రూపం పరోక్షంగా ఆవిష్కృత మౌతుంది. ఇందులో వ్యక్తి చేతన సాధనంగా కవిత్వగతిలో చర్యారూపం నెలకొంది.

ఈ కవిత కొన్ని భావచిత్రాల సంకలనంతో మధ్య మధ్య పాత్రరూపంలో కవి వ్యాఖ్యానమూ కలిగింది. కవితారేఖలతో విషయం మానసికమైన అంచలాలను స్పృశిస్తోంది. మనసులో చెరగని స్మృతిబింబాన్ని ప్రతిఫలించే అధివాస్తవిక కళారూపం సామాజిక చేతనా లక్ష్యం కలిగిందీ. ప్రత్యేకమయిన సమాలోచనకు అర్హతను పొందిందీ.

7. ప్రతీకాత్మకత

దాశరథి ప్రతీకాత్మక కవితల్లో పేర్కోదగింది, ప్రణవంలో త్రివర్ణాలు. ఇది "ఓంప్రజాయైనమః" అని ఆరంభమై "ప్రజాయైనమః ఓం" తో ముగుస్తుంది. భారతీయ తత్త్వ వేదాంత ప్రపంచంలో ప్రణవానికి గల స్థానం గురించి వేరే చెప్పనక్కర లేదు. ఇంతవరకూ సంప్రదాయ సిద్ధంగా వచ్చే దేవతల స్థానంలో ప్రజల్ని నిలిపి నమస్సులు పలకడం విశేషం. ఇది ఆద్యంతాలు ఓంకార నిబంధితం కావడం కవి ప్రజలకిచ్చే ఉన్నతమైన గౌరవస్థానం స్పష్టం. ఆధునిక యుగంలో సామాజిక దృక్పథంతో ప్రజాయత్తమైన కవి మనో లక్షణాన్ని దర్శింపచేస్తోంది. రాజరిక వ్యవస్థ నుండి ప్రజాస్వామ్య వ్యవస్థకు సమాజం పరివర్తనం చెందిన సమయంలో, రాజు దేవాంశ సంభూతుడన్న విశ్వాసం నుండి విముక్తమై ప్రజలే సర్వశక్తి సంపన్నులన్న

అభ్యుదయభావన దీనికి వెన్నెముకగా ఉంది. ఇందులో కొత్త సమాజం కొత్త మానవుడు కొత్త ఆలోచన కొత్త జీవితం, సమాజ గతిచిత్రం ఉంది. సంప్రదాయ సిద్ధమైన ప్రతీకను ఆధునిక భావన కనుగుణంగా మలచి, అభ్యుదయాకృతిని సిద్ధింప చేయడంలో కవి ప్రతిభాస్పర్శ ఉంది.

ఆ వచ్చేది ఎవరు? ఎక్కడి నుండి? ఏ స్థితిలో? ఎక్కడికి వెళ్ళేది? అన్న ప్రశ్నలకు సమాధాన పూర్వకమైన వ్యంగ్యచిత్రమే ఈ రచన.

అకారం అంధకారంలో / ఉకారం ఉడుపులు ధరించి
మకారం మండే కాగడాతో / మనిషి ఎవరో వస్తున్నాడు

అంధకారంలో చేతిలో మండే కాగడాతో మనిషి వస్తున్నాడు, అతని దుస్తులు తెలుపు. అంతటా క్రమ్మిన చీకటి నలుపు. ఒంటిపై దుస్తులు మాత్రం తెలుపు. దుస్తులు తెలుపైనంత మాత్రాన ఏం లాభం? దారి ఏమైన కన్పించేనా? లేదు. చేతిలో కాగడా కాంతి తప్ప, అంతా చీకటి? దుస్తులు కేవలం అలంక్రియా మాత్రమేనా? ఉడుపులపై ప్రసరించిన కాంతి "మంచి షోగ్గా" కన్పిస్తోంది. ఇదీ స్థూలంగా ఒక వస్తు నిర్మాణ భాగం. అయితే, చీకటి - అంధమైన జడమైన సమాజాన్నీ, ఆ వచ్చే మనిషి చైతన్యరూపాన్నీ, తెల్లని ఉడుపులు స్వచ్ఛమైన ప్రవృత్తినీ భావింప జేసేవి. మండే కాగడా మార్గం చూపేదీ. క్రియాత్మకమైన అభ్యుదయ భావనకు నిలయమైన చైతన్య శీలం కలిగింది. చీకటిరాత్రి పయనాన్ని కొనసాగించేందుకు, కాగడా సాధనంగా ఉపకరిస్తోంది.

ఓం కారంలో అ ఉ మ మూడు అక్షరాలకు, అంధకారం అకారమనీ, ఉడుపులు ఉకారమనీ, మండే కాగడా మకారమనీ ప్రణవాక్షరాలకు కవి తీర్చిన నవ్యమైన సంకేతరూపాలు. రూప నిర్మాణానికి తగ్గినట్లుగా ఆ క్రమంలో అంధకారం, ఉడుపులు, మండేకాగడా అనీ, పదాల ఎన్నిక జరిగింది. వీటిలోని మొదటి అక్షరంతో క్రమంగా ప్రణవంలో ఒక్కొక్క అక్షరాన్ని సూచిస్తాయి. ప్రణవంలోని వర్ణాలు మూడు అ-ఉ-మ. ఇవి నలుపు, తెలుపు, ఎరుపు వర్ణస్ఫూర్తితో నిర్వహించిన తీరు తాత్త్విక జగత్తు నుండి లౌకిక జగత్తుకు తిరిగిన మలుపును స్పృశిస్తూంది. "ఎటుచూచినా ఆకారమే, ఉడుపుల్లో ఉకారం తప్ప" పరిసరమంతా అంధకారమయం. ఒక్క ఉడుపుల్లోనే ఉంది తెలుపు. శరీరాచ్ఛాదనా ప్రయోజనంతో మాత్రమే ఉంది. ప్రాధాన్యం లేదు. కానీ స్వచ్ఛతను సూచిస్తూంది. చీకటి ఎంత దట్టంగా ఉందంటే మండే కాగడా లేకుండా మసలడమే కష్టంగా ఉంది. అజ్ఞానులకు నలుపూ తెలుపూ భేదం తెలీదంటాడు

కవి. చీకటికీ దుస్తులకూ భేదం తెలియని స్థితి కూడా ఉంది, అది వెలుగు లేకపోతే. అందుకనేవారు అకారాన్నే ఉకారమనుకుంటూ ఉంటారు. వెలుగు లేంది చీకటిలో స్పష్టంగా ఉడుపులు కన్పించవు కూడా. సమాజంలో వ్యక్తి స్వచ్ఛత ఉన్నా దీనికి ప్రగతి చేతన అవసరం. ఈ వెలుగు భౌతికమైన వలయంనుండి మానసికమైన వలయానికి పరిక్రమించి – విచక్షణలో భేదాన్ని గుర్తింపజేస్తూ – అంతస్తత్వాన్ని పరిశీలించే అంతర్ముఖాన్ని దర్శింపజేసే శక్తికలదీ. అజ్ఞానుల సంగతి అలా వదిలేస్తే – పేదలకు నలుపూ తెలుపూ ప్రసక్తి లేదు. వారికి అకారమూ ఉకారమూ ఏ దిక్కునా కానరావు. వారికి తెలిసింది ఒక్కటే, అది మకారం. "కళ్ళల్లో మకారాలు డొక్కల్లో మకారాలు మనసుల్లో మకారాలు అంతటా మకారాలు" ఈ మాటలు, వ్యంగ్య విలసితాలు. 'మ' వర్ణాన్ని ఆవృత్తిచేసి చమత్కారవ్మైన ధోరణితో, మకారగాఢత్వాన్నీ అంటే ఆకలి మంటల స్ఫూర్తితో కళ్ళల్లో డొక్కల్లో 'మ'కారం సూచితమవుతూంది. మనోరూపమూ ఊహకందుతూంది. దీనికి రెండు కొసలు. ఒకటి మకారాధిక్యత రెండోది మకారావశ్యకత. కళ్ళల్లో కోపం ఎరుపు, డొక్కల్లో ఆకలి (ఎరుపు) మనసుల్లో ప్రతీకారం (ఎరుపు) ఇవి వర్గ సంఘర్షణ యొక్క దశా రూపాలు. సమాజంలో పీడితుల దుర్భరమైన స్థితిలో కోపించే చూపులతో అలమటించే ఆకలి మంటలతో, సంఘర్షణ కాయత్తమయ్యే ఆలోచనతో కాళ్ళూ డొక్కలూ, మనస్సులూ ఎరుపుదనం వహించాయి. పీడితుల్లోని మకారచిత్రం ఇది. మరో విధం మకారం ఎరుపు, మనిషిలో నెత్తురు ఎరుపు, ఎరుపు మారితే ప్రమాదం. "మకారంలాంటి నెత్తురు న్నపుడు మనిషి మాట్లాడతాడు తిరుగుతాడు. అకారంగా ఆ నెత్తురు మారిన నాడు శరీరంలో ప్రాణం అంటూ ఉండదు" – మంటా నెత్తురూ మకారమే. ఈ రెండూ ఎరుపే. శరీరంలో నెత్తురు ఎరుపుగా ఉన్నపుడే జీవితానికి అస్తిత్వం ఉంది. ఎరుపు నుండి మారితే నలుపుకు తిరిగితే మనిషికి మృత్యువు తప్పదు. అలాగే మండే కాగడా నలుపుకు తిరిగితే అంటే ఆరిపోతే ప్రయాణం సాగదు. ప్రయాణం నిరంతరం సాగడానికి రాత్రి చీకటిలో కాగడా ఎప్పుడూ జ్వలిస్తూనే ఉండాలి. లేకపోతే అంతా అంధకారమయం. ఎక్కడ మనిషి అక్కడే! జడప్రాయమైన స్థితి ఆవహిస్తుంది. భౌతికమైన శరీరరూపానికి నెత్తురులో ఎరుపుదనం అవసరమైనట్లే మానసికంగా ఆలోచనలో ఎర్రని ప్రగతి తేజమూ అవసరమన్న భావం మెదలుతుంది. "ప్రణవంలో (త్రివర్ణాలు) ప్రతిఫలించడం కద్దు, కొత్తరకం త్రివర్ణాలు ఎత్తి చూపుతున్నానిక్కడ" ఎత్తిచూపుతున్నా నిక్కడ అనడంలో కవి ఆంతర్యం, మన దృష్టిని ప్రత్యేకమైన ప్రగతిశీల సమాజ భావన కలిగిన పరిశీలనం వైపు ప్రసరింపజేయడమే. ఇక్కడ అకారం

నలుపు, ఉకారం తెలుపు, మకారం ఎరుపు అనేవి కొత్తతీరులోవి. ఇవి క్రమంగా ఆకృతినీ, దుస్తుల్నీ, మండే జ్వాలనూ (కాంతినీ) తెలుపుతూ, దీన్ని అధిగమించి సమాజరూపాన్నీ ప్రగతి ప్రవృత్తినీ, అభ్యుదయ భావననూ వ్యంజింప జేస్తున్నాయి.

నలుపూ, తెలుపూ పరస్పరం విరుద్ధమైన ప్రకృతి గలవి. చీకటిలో తెలుపు దుస్తులు సరిగా కనిపించవు. దీన్ని బాగా కన్పించజేయడానికి ఎరుపు వెలుగు కావాలి. ఇక్కడ కాగడా కాంతితో ఇది చేకూరింది. ఈ కవితలో మనిషిలో స్వచ్ఛతకు సత్ప్రేరణగా చేతన అవసరమన్న భావమూ, అది ప్రగతి రూపంగానూ ఆవిష్కృత మయింది. విరుద్ధ స్థితి తొలగింది. ఎర్రని కాంతిలో నలుపు తన వ్యక్తిత్వాన్ని కోల్పోతూంది. తెలుపుకు క్షతి లేదు. పైగా అందమూ చేకూరింది. 'షోకు'గా కన్పించడంలో ఇది సువ్యక్తం. చీకటిలో తెల్లని దుస్తులతో, చేతిలో మండే కాగడాతో వచ్చే మనిషి – వెనుకనుండి, నిరాశా నిస్పృహ దారిద్ర్యం విషాదం మూర్తీభవించిన స్థితి పోయింది. సమాజంలో స్వచ్ఛమైన ప్రవృత్తితో అభ్యుదయ భావనతో పురోగమించే చైతన్యశక్తి, మనఃఫలకంపై ప్రతిబింబిస్తుంది. చీకటిలో నిలచిపోక, వెలుగుతో పురోగమించే ప్రయాణ సంకల్పమే దీని ఆంతర్యం. ఈ కవి ప్రతీకాత్మక శాఖలో ఆలోచనా రమణీయ మయిందీ కవిత.

8. కాల్పనిక పార్శ్వం - పరివర్తనా ముఖం

'పునర్నవం' కవిత దాశరథి కాల్పనిక పార్శ్వాన్ని దర్శింపజేసేది. ఇందులో నిర్మితమైన వాతావరణం అనుభూతి నాశ్రయించింది. ఆదర్శాన్ని బింబించేది. దీని నిర్వహణం ముఖ్యంగా అంతరమైన వర్ణనంతో భావచిత్ర సమర్పకంగా మధ్య మధ్య కవి వ్యాఖ్యానంతోనూ సాగింది. దీన్ని చదివాక మనలో నిలిచే అంశాలివి. (1) పునర్నవం అంటే ఏమిటి? (2) కవిత్వం అంటే ఏమిటి? (3) కల్పనకు కావలసింది. (4) పురోగామి కర్తవ్యం (5) పునర్నవం – ప్రభావం. ఇవి రచనలో పైన పేర్కొన్న క్రమంలో ఉండవు. రచనలో అక్కడక్కడా ఒక్కొక్క సందర్భంలో అవసరాన్ని బట్టి కన్పిస్తాయి. కళాదృష్టితో రూపురేఖల్ని సంతరించుకునే రీతిలో సంయోజితమైనాయి. మొట్టమొదట మెదలే అంశం పునర్నవం అంటే ఏమిటి? అనేది దీనికి సమాధానం కవిత మధ్యలో ఒకచోటా, చివరలో ఒకచోటా దొరుకుతుంది. కవిత చదివాక ప్రయత్నరహితంగా ఒక ఆలోచనా సరళికి సంబంధించినవన్నీ ఒక చోటికి వచ్చి చేరి, పరిశీలనా దృష్టికి విశేషణాత్మకమైన అనుభవరూపాన్ని కలిగించడం సహజం.

పునర్నవం అంటే తిరిగి కొత్తదనం పొందడం వహించడం. ఇది వ్యక్తిలో, ప్రవర్తనలో, ప్రకృతిలో సమాజంలో అంతటా ఒక్కొక్క సమయంలో ఒక్కొక్కచోట దర్శనమిస్తుంది. ఇక కవితలో విషయం ఆకాశమూ భూమి మనస్సు అనే మూడు భావస్థానాల నాశ్రయించి సాగింది. మొదటి అంశానికి చెందినవి మూడు ఖండికల్లో కనిపిస్తాయి..

"మనకంటే లక్షయేండ్లు పెద్దది మన నెత్తిమీదనున్న ఆకాశం. దూది పింజల్లాంటి కొత్త మబ్బుల్లో తొంగి చూడడమే పునర్నవం" మొదటిది ఆకాశం మేఘ సంచారానికి నిలయం. మనకు పైన ఉంది. మన కందనిదైనా నిత్యమూ అనుభవానికి వచ్చేది. యుగ యుగాలుగా అదే రోజూ చూచే ఆకాశమే. అయినా కొత్త మబ్బులతో తొంగి చూడడంలో ఉంది పునర్నవం. కొత్త మబ్బులు తొలకరినీ, దీనితో ఋతు పరివర్తననూ భావింపజేస్తాయి. అంతవరకు గ్రీష్మంలో భూమి తప్తమై వాన చినుకు కోసం తహతహలాడుతూ ఎదురుచూచే సమయంలో ఆకాశాన కొత్త మబ్బులు కన్పించడం, క్షితిజం చల్లని గాలులతో ఊగిపోవడం విచిత్రమైన అనుభూతిని కలిగిస్తుంది. ప్రకృతిలో జరిగే ఈ మార్పు మనస్సుపై అనివార్యమైన ప్రభావం నెరపుతుంది. రెండోది భౌతిక జగత్తు నాశ్రయించిన ఊహతో మనోజగత్తు చిత్రతమైంది. "ఆకురాలిన మనస్సులో అప్పుడే పూలు పూస్తున్నాయి. పునర్నవం కాలం వచ్చింది. లోకం పూచింది. హర్షాతిరేకంలో మనోజగత్తుపై ప్రకృతి గతమైన వసంత భావన ఆరోపితమైంది. ఈ భావ చిత్రంలో శిశిరం నుండి వసంతం, విషాదం నుండి ఆనందమూ, ఒకటి ప్రకృతిపరంగా రెండోది మనఃపరంగానూ యోజితమైనాయి. శిశిరంలో మనస్సు ఆకులు రాల్చింది. ఆర్ద్ర రహితమైందీ, పచ్చదనం నశించిందీ, కాలం చెల్లిందీ రూపం. వీచే గాలికి అంటే పరివర్తనకు కొట్టుకొనిపోయింది. దీని స్థానంలో జీవం ప్రసరించేదీ, శక్తి సహితమైందీ, కొత్త రూపం కొత్త ఆశలతో తల ఎత్తింది. కాలగతిలో శిథిలమైన పురావ్యవస్థ స్థానంలో క్రొత్త వ్యవస్థ ఉద్భవించడం సూచితం. ప్రకృతి పరంగా కొత్తదనమూ, మనఃపరంగా సంతోషమూ, సమాజపరంగా నవ్యవ్యవస్థా రూపమూ దర్శనమిస్తాయి.

"పోవాలి కృత్రిమాల చీకటి / అపుడు వెలుగుతుంది. మనఃకుటి / రావాలి మన నరాల్లో జవం / అపుడర్థమౌతుంది. పునర్నవం" ఇందులో కేవలం మనోజగత్తుపైనే దృష్టి కేంద్రీకృతమైంది. కృత్రిమాల చీకటి పోయేదెప్పుడు? మనస్సు సహజమైన స్వచ్ఛమైన ఉదారభావంతో వెలిగినపుడు, నరాల్లో సరించే నవచైతన్యం జీవితాన్ని పునర్నవం చేస్తుంది. పునర్నవం అంటే ఇదీ అని, నిర్మాణాత్మకంగా సూచితమయింది. ప్రకృతిరూపం, భౌతికరూపం, మనోరూపం అనే మూడు కేంద్రాల నాశ్రయించి

కొత్త రూపం, కొత్త మదీ, కొత్త ఆలోచన అన్న భావరేఖల సంవిధానంతో సామాజిక స్ఫూర్తి విశేషం చిత్రితమైంది.

తరువాత పరిశీలించదగిన అంశం పునర్నవానికి ఈ కవిత్వానికీ మధ్య స్థాపితమైన అనుబంధం. 'పొడిగాలి దెబ్బలకు ఆకులు తునాతునకలైపోయి' ముసలి యౌవనం చిగర్చడంతో జీవస్థానంలో వచ్చే అనివార్యమయిన నవ్య సృష్టి చిత్రితమయింది. రోజూ కనబడే నక్షత్రాల్లో, కనబడని కొత్తదనం ఒకనాడు చూచి విశిష్టమైన ఆనందానుభూతి పొందడంలో, వస్తువు పాతదైనా చూచే దృష్టిలో ఆలోచనలో పొందే కొత్తదనం కూడా విశిష్టమైంది. మనసుమల్లె పొదల్లోంచి పసందైన వాసనలు వీచి, అవి రచనలో నిలచేస్థితి, మనోగతమైన సంస్కారం అక్షరాకృతిలో కళాత్మకతను పొంది, అందరికీ ఆనందాన్ని ఇవ్వడం అనుభూతి సుందరమయింది. ఇక్కడ పై మూడు ఖండికల్లో కవిత్వమంటే ఏమిటన్న ప్రశ్న గురించి భావితమైన పద్ధతి కాల్పనికమైంది.

1) పరివర్తనా స్వభావంగల వస్తువులో వచ్చే జీవవంతమైన నవ్యమైన సృష్టి.

2) పరివర్తనం పొందలేని వస్తువులోనూ కొత్త చూపుతో ఆలోచనచేసే క్రొత్తదనం – అనుభవ లక్షణం.

3) మనస్సు చేసే ఊహకూ, పొందే అక్షరాకృతికీగల సంబంధంతో తోచేదీ. పరివర్తనం అనేది ప్రకృతి స్వభావం. ఇది ప్రకృతి దృశ్యంలో వలెనే జీవితంలోనూ జీవశక్తి వికాసానికీ, కొత్త రూపానికీ ఆలోచనకూ హేతువైంది. ప్రకృతి నుండి కవిత్వానికీ, కవిత్వం నుండి జీవితానికీ, జీవితం నుండి సమాజానికీ ఆర్ధాంతరం ప్రసారమానమౌతుంది.

2

"అబద్ధాలాడడమంత సులభం అవదు సుమా కవిత అల్లడం అయితే హరిశ్చంద్రునంతగా అలమటించనక్కరలేదు. కావ్యకల్పనకు" – కవిత్వం అల్లడానికి చిత్తనైర్మల్యం అవసరం. దీనికి హరిశ్చంద్రుడంతగా కాకపోయినా కొంతైనా పరీక్ష తప్పదు. కొంతైనా వ్యథ తప్పదు, కవిత్వంలో ఆశించే ప్రయోజనాన్ని బట్టి, లక్ష్యాన్ని బట్టీ దీని సాంద్రత ఉంటుంది. లౌకికంగానూ, ఆదర్శకంగానూ బహువిధాలుగా వేదనకు కారణమైన – ఆ 'స్వచ్ఛత' అందరినీ ఆకర్షించేది, కదిలించేది. ఇక్కడ కవి స్వేచ్ఛగా స్వచ్ఛంగా లక్ష్యశుద్ధితో ప్రవర్తించేప్పుడు హరిశ్చంద్రుడు పడిన బాధలు జ్ఞప్తికి తేవడంలో అగ్నిపరీక్షనుండి మనస్సు తప్త సువర్ణమై ఔజ్వల్యాన్ని పొందే తేజోరూపం

విలసిస్తోంది. ఆ బాధనుండి బయటపడి అతడు పొందే మానసికమైన తృప్తీ, ఆనందంతో పాటు పరోక్షంగా నయినా దాని ప్రభావంతో రచనకు విశిష్టత చేకూరుతూంది.

తరువాత స్ఫుష్టమైంది పురోగామి కర్తవ్యం. మనిషి పురోగతికి కావలసింది కోర్కె. ఆ తరువాత దాన్ని అనుసరించి లక్ష్యంకయి ఉత్సాహమూ, ప్రయత్నమూ. అయితే లోకంలో ఇవి ఎక్కడికక్కడ కత్తరింపబడి అడుగు ముందుకు సాగదు. దీన్ని ఆశతో సాహసంతో జయించవలసి ఉంది. దీనికి అవసరమైన శక్తిని ఆర్జించవలసి ఉంటుంది. అది అపోలో వద్ద నేర్చుకోమంటాడు. "పోపులాంటి మతాధికారిని కూపంలోకి దొర్లించే బలాన్ని లూథర్ వద్ద సంపాదించుకొని మౌఢ్యానికి గోరీకట్ట" మంటాడు. మతం మానవుని కళ్ళు తెరిపించి వెలుగు దారిన ప్రయాణింపజేసేదిగా ఉండాలి. కాని మౌఢ్యంతో కళ్ళు మూసేట్లు చేయరాదు. చీకటి కూపంలోకి దొర్లించేదిగా ఉండరాదు. వివేకంతో మౌఢ్యాన్ని అంతరింపజేసే శక్తితో పోపులాంటి మతాధికారి కెదురుతీర్చి నిలచిన లూథర్ సంస్కారవర్తనం సంకల్పబలం ఉదారాశయం సూచితం. లూథర్ ప్రొటస్టెంటు క్రిష్టియన్ మత సంస్కర్త. ప్రతి వ్యక్తి ఆశావాదిగా ఉండాలి. సత్ప్రయత్నం చేయాలి. అపుడే ప్రగతి సాధ్యం. లేకపోతే మానవ సంస్కృతి – నాగరకత కష్టాల్లో నష్టాల్లో ప్రయాణిస్తూ ఇపుడున్న దశకు చేరుకునేది కాదు.

"ఎత్తైన ఆశాశైలం నెత్తమ్ముల చెంత నిలచి
పద్యాల పావురాళ్ళని బహు దిశల్లోకి విసరు"

ఇది శాంతికోసం ఆశనూ ప్రయత్నాన్నీ సూచించేది. స్వచ్ఛమైన దవళ వర్ణంతో ఎగసే పావురాళ్ళు, శాంతికోసం మానవుడు చేసే ప్రయత్నానికి ప్రతీకలు. ఆశల్లోకి విసరబడి, సుదూరమైనగతితో, ఆకర్షణీయంగా శాంతిసందేశాన్ని విశ్వవ్యాప్తం చేసే ఆలోచన వ్యంజితం. శాంతి కపోతాల రెక్కలకు రంగులద్ది, కాళ్ళకు గజ్జెలు కట్టి నేరేడు పళ్ళు తినిపించి ఆనందిస్తానంటాడు కవి. ఈ భాగంలో కవి నేరుగా ప్రవేశించి మాట్లాడడం, ఇంతవరకూ అమూర్తం (Abstract)గా ఉన్న మానసిక వ్యక్తిత్వానికి మూర్త (concrete) లక్షణాన్ని కలిగిస్తూ, అభేదాన్ని పాటించడమే. ఇది ఒక అభిప్రాయాన్ని దృఢమైన ప్రత్యయంతో చెప్పడాన్నీ, దీనికి కవి ప్రాతినిధ్యం వహించే స్థితి ప్రాధాన్యాన్నీ భావించవచ్చు. ఇది విశ్వభావనా సమర్పకమైన నిర్వహణం కలిగింది. పావురాళ్ళ రెక్కలకు రంగులద్దడంలో కళాత్మకత, గజ్జెకట్టి ఆనందించడంలో, చేసే పని పట్ల తృప్తీ, సంతోషమూ శాంతినృత్యంతో శ్రేయో సమాజ పారవశ్యం ఆలోచనకు వస్తాయి. సమాజపరంగా రెక్కల కూర్పు, రంగుల కలయిక మొదలైనవి,

సుఖశాంతులతో ఒక క్రమమైన జనగణ వ్యవస్థనూ, సానుబంధంతో ఉత్తమ లక్ష్యానికి నిదర్శనంగానూ మనలో నిలుపుతాయి.

"రూడాల్ఫ్ వాలంటినో వలె ప్రతివాడూ అందగాడు. అమృతభావనా వీధిలో ప్రతివాడూ కాళిదాసు" ఒక్కొక్క దృష్టితో ప్రతివస్తువూ అందమైందే. ప్రతి మనస్సు భావనాశీలం కలదే. అందం వస్తువును ఆశ్రయించింది. భావన మనస్సు నాశ్రయించింది. వీటిని గురించి ఎవరూ ఎప్పటి ఇతమిత్థమని తేల్చిచెప్పడానికి వీల్లేనివి. వెలుగు వలె స్వయంసంపూర్ణమైనవి. ప్రతి వ్యక్తిలో, అతడెటువంటి వాడైనా ఏదో విధమైన అందం, తద్భావనా రూపం తప్పనిసరిగా ఉంటుంది. అతనిలో కాల్పనిక గుణం నిక్షిప్తమై ఉంటుంది. ఒకటి కళాత్మకంగా ఆకర్షణశక్తినీ, రెండోది ఆర్ద్రంగా అనుభూతినీ, ఇస్తూ తృప్తి పరచేవీ. మూడోది సామాజికం, తాను బ్రతుకుతూన్నదీ.

కవిత్వం చదివేప్పుడు కవి మేథోమండలంలోని అరలు పరిశీలించి, అందులో ఏమేమి చమత్కారాలున్నాయో గుర్తించాలంటాడు. పైకి కన్పించే రచన వెనుక నుండి పనిచేసే వివిధ శక్తుల్ని పరిశీలించి అవగాహన చేసుకోవడంలో, రచన పాఠకుల కత్యంత సన్నిహితమౌతుంది. ఈ అరలు వైయక్తికమైన అనుభవం మొదలుకొని సిద్ధాంతపరమైన ఆలోచనవరకూ ఎన్నో కలిగి ఉండవచ్చు. ఈ మేథోమండలం ఎన్నో స్మృతులకు నిలయం. అక్కడ పురారూపం (archetype) మొదలుకొని ఇప్పటి అనుభవ ముద్రల వరకూ నిహితమయి ఉంటాయి. మన కంటికి కన్పించే భౌతిక జగత్తుకన్నా, కంటికి కన్పించని మానసికలోకం ఎంత గొప్పదో, ఊహామానదండంతో కొలిచి, మనస్సులో లెక్కలు తయారు చేయమంటాడు. కవి ఊహ భౌతికమైన వస్తువు నతిక్రమించి మానసికలోకంపై ప్రసరిస్తుంది. దీని చిత్రణలో కాల్పనికత స్పష్టం. ఈ కవిత కవి కాల్పనికమైన సంచరణ లక్షణానికీ, సామాజికమయిన పరివర్తనా రూపానికీ ప్రాతినిధ్యం వహిస్తూంది.

'పునర్నవం' ప్రభావశీలం కలిగిన రచన. ఎప్పటికపుడు కొత్తరూపాన్నీ, కొత్త లోకాన్నీ దర్శింపజేసేది. కొత్త అనుభవాన్ని ప్రసాదించేది. అందువల్ల దీన్నిచూచే చూపులో ఆలోచించే రీతిలో అనుభూతి పొందే విధంలో వ్యక్తికి అవసరమైన విశిష్టరూపాన్ని భావింపజేస్తుందీ భాగం. ఈ లక్షణం ప్రతిభావుకునిలో అంతో ఇంతో బీజభూతంగానైనా ఉంటుంది. ఇది లేకపోతే అంతాశూన్యమూ నిస్సారంగానూ కన్పిస్తుంది. పునర్నవ రూపంలో, చిత్తనైర్మల్యంతో పురోగామి లక్షణంతో కవితా స్వరూపం గోచరిస్తుంది. పునర్నవ భావనతో, కాల్పనికమైన వాతావరణ స్ఫూర్తితో

పాటు సామాజికావసరమూ విశేషంగా సాగిన ఈ కవిత వెనుకనుండి ప్రసరించే స్పందన రేఖలు ఆలోచనా రమణీయాలు.

(1) హేతువుకతీతమైన ఆలోచన; (2) కొత్తను అన్వేషించే ఆరాటం; 3) వైయక్తిక కేంద్రం నుండి సాగే ఆలోచనా ప్రసారం; 4) స్వేచ్ఛా సంచారం గల మనస్తత్వం; 5) భౌతిక జగత్తుకన్నా అధికంగా మనోలోకంపై దృష్టి; 6) అనుభూతికి ప్రాధాన్యం; 7) సామాజికంగా పరివర్తనమూ – పురోగతి విశేషం; 8) నిఖిల మానవ శాంతి సౌభాగ్యంపై ఆసక్తి. ఇవి ఈ రచనలో కవితాత్మ సమున్మేష రూపానికి శక్తి రేఖలుగా కనిపిస్తాయి.

9. భవిష్యద్దర్శనం

ఆశావహమైన సమాజాన్నీ అభ్యుదయగతినీ చిత్రించే కవిత "రేపటి జలపాతాలు". ఇందులో ప్రకృతి రూపమూ మానవ మనస్తత్వమూ ఆధారంగా సామాజిక పరివర్తనంతో క్రమించే జీవితరూపం ప్రవృత్తమైంది. ప్రకృతి పరమైన ఆరంభ రేఖలతో, జీవితంలో అనివార్యమైన పరిణామం, దీని ప్రభావ పర్యవసానంగా భవిష్యత్తు రూపమూ ఆవిష్కృతమైంది. ఇది ప్రకృతి చిత్రీకరణం, సామాజిక పరివర్తనం ఆశాలోకనం అనే మూడు ప్రసారవలయాలతో తీర్చబడింది. "మంచు కొండలు నేటివా? హేమంత ఋతువీనాటిదా?" ఆరంభంలో ప్రకృతిగతమైన రూపం స్థగితమైంది. మంచుకొండ ఎన్ని యుగాలనాటిదో? హేమంత ఋతువూ ఈనాటిది కాదు. ఒకటి స్థిరమైంది. రెండోది కాలభ్రమణంలో ఒక పార్శ్వమై విలసిల్లే ఋతురూపం. మంచు గ్రీష్మంలో కరగి సోనలై ప్రవాహమవుతుంది. హేమంతంలో బిగిసిపోతుంది. వస్తువు ఒకటే ఋతుప్రభావంవల్ల భిన్నదశల్లో వేరువేరు రూపాలను పొందుతూంది. అలాగే సమాజం కూడా కొన్ని దశల్లో ఏమార్పూ లేకుండా జడప్రాయమైన స్థితిలో ఉంటూ మరికొన్ని దశల్లో పరివర్తన స్వభావంవల్ల గతిలో వేగాన్ని పొందుతుంది. భిన్నకాలాల్లో అనివార్యంగా సహజమైన మార్పులను పొందుతుంది. "వార్ధులన్నీ నేటివా? లావాద్రవం ఈనాటిదా?" వార్ధులూ లావాద్రవమూ నేటివి కావు. వార్ధి స్థిరమైందీ, కదలే అలలతో చలనశీలం కలిగిందీ. మంచుకొండ కంటే భిన్నమైన శాశ్వతత్వం కలిగింది. చలనత్వమూ ఆలోలత్వమూ దీని స్వభావం. బహువిస్తృతమైన పరిధిలో ప్రసారమానలక్షణంతో వర్తించేది. ఇక లావాద్రవం. అగ్నిపర్వతం లోలోన కుతకుతలాడి ఎపుడో బ్రద్దలై లోనుంచి పైకి ఉబికి నేలపై ప్రవహిస్తుంది.

లోపల అగ్నితో ఇది హఠాత్తుగా సంభవించే విపరీత కృత్యానికి చిహ్నం. ఒకటి నిరంతర చలనత్వంతో సమాలోలత్వంతో ప్రవృత్తమయ్యే స్థితినీ, మరొకటి లోన అలజడితో హఠాత్తుగా సంభవించే విపరీతమైన పరిణామానికి లోనయ్యే స్థితినీ వ్యక్తం చేస్తాయి. ఇవన్నీ ప్రకృతిపరమైన అంశాలే. మరో వలయం జీవన సామాజిక యుతమయిందీ. మనస్తత్వపరమైందీ. "కామమంటే నేటిదా? సంగ్రామ భయమీనాటిదా?" కామం ఈనాటిది కాదు. సంగ్రామమూ ఈనాటిది కాదు. ఏనాటి నుండో వస్తూన్నవి. కామమంటే కోరిక. కోరికతోనే జీవితం మొదలు. ఈ కోరిక లొకదానితో ఒకటి అల్లుకొని అనంతంగా విస్తరించి ఉంటాయి. అందులో మనం ప్రధానమనుకొనేవి కొన్ని వ్యక్తినీ వ్యక్తినీ బట్టి భేదిస్తాయి. వీటిలో వ్యక్తి సమాజం జాతి, దేశం ఆపైన సర్వమానవలోకానికి సంబంధించినవి ఉండవచ్చు. వీటి నాశ్రయించి అవి తీరడాని కనేక సంగ్రామాలు జరగడం కద్దు. చరిత్రలో అడుగడుగునా అనేక సంఘటనలు సాక్షాత్కరిస్తాయి. యుద్ధం సాధారణంగా సామాన్య ప్రజల కెప్పుడూ ఇష్టం ఉండదు. అయినా కొన్ని యుద్ధాలు అనివార్యాలుగా జాతికీ, దేశానికీ పరిణమిస్తాయి. స్వదేశానికి ముప్పువాటిల్లితే, ప్రజలంతా యుద్ధ పరిణామాల నెదుర్కోడానికి సంసిద్ధులౌతారు. అయినప్పటికీ యుద్ధం వల్ల కలిగే విపరీత పరిణామాలు తప్పవనీ బాధ కలిగించేవీ. కాబట్టి ఈ దృష్టితో భయశబ్దం సముచితమైంది. భయభావం స్వేచ్ఛకూ వికాసానికీ పురోగతికీ అవరోధమైంది. కోరిక – భయమూ ఈ రెండింటినీ వ్యక్తి మనస్తత్వ కోణంలో సమాజ ప్రవర్తన దృష్టితో అన్వయించడం సులభం. తరువాతది ప్రబోధమూ – లక్ష్యమూ కళకూ సంబంధించింది.

"క్రీస్తు నేడా? కీట్సు నేడా? హస్తిపుర మీనాటిదా? క్రీస్తు కీట్సు నేటివారు కాదు. ఒకరు ప్రవక్త. మరొకరు కవి. ఒకరి ప్రవృత్తి ప్రబోధం. కారుణ్యానికీ, శాంతికీ ప్రతీక. ఇంద్రియాతీతమైన శక్తికి నిలయం. మరొకరి ఆలోచన కళాత్మకం. ఇంద్రియాత్మకమైన అనుభవానికీ కళానుభవానికీ ఆశ్రయం. ఇరువురూ ఈనాటివారు కాదు. అయినా ఏనాటికీ వీరి విలువలు తగ్గేవి కావు. ఈ విధంగా భిన్నమైన విశిష్టమైన పథప్రవర్తకులందరినీ వేరు వేరుగా చెప్పకపోయినా వీరిద్దరితో అందరినీ స్ఫురింపజేయడం జరిగింది. ఒకటి పరమూ – దివ్యమూ, మరొకటి కాల్పనికమూ – భౌమమూ అయింది. వీరిని గ్రహించడంలో అటు తత్త్వపరమైన భావలోకానికీ ఇటు కళాపరమైన రూపానికీ జీవితంలో గల స్థానాన్నీ, ప్రభావాన్నీ భావింపజేయడం కవి ఉద్దేశం. ఇకపోతే తరువాతది హస్తినాపురం. ఈ నగరం ఈనాటిదీ కాదు. ఈ

నగరం పేరుతో మన స్మృతిపథంలో చరిత్రాత్మకమైన పౌరాణికమైన అంశాలెన్నో పరిభ్రమిస్తాయి. సుఖమూ దుఃఖమూ హ్లోదమూ ఆర్తీ యుద్ధమూ శాంతి పాత్రలవల్ల సంఘటనలవల్ల మూర్తి కట్టించే గాథారూపాలనేకం, నిత్యమూ మానవ జీవిత శకలాలను బింబించేవి. ఇలాంటివి వివిధ కాలాల్లో వివిధ దేశాల్లో జరిగినవెన్నో. ఈ చారిత్రక పౌరాణికమైన వలయాల్ని అధిగమించి, "మనిషి నేడా? మమత నేడా? మానవత ఈనాటిదా?" మనిషి ఉదాత్తమైన వ్యక్తిత్వానికి మూలభూతమైన ఆంతరగుణాలు మమత – మానవత అనేవి. ఈ వలయం నిఖిల మానవముఖ పార్శ్వాన్ని దర్శింపజేసేది. నాటివన్నీ ఏదో ఒక రూపంలో ఈనాడూ తటస్థపడతాయి. లేదా స్మృతిపథంలో ప్రభావాన్ని నెరపుతాయి. అయినప్పటికీ నాటికీ నేటికీ లౌకిక సమాజ స్థాయిలో భేదం ఉంది. దీన్ని మన అనుభవంలో స్పష్టంగా చూడవచ్చు. దీన్నే కవి విస్తృతమైన అవలోకనంతో ఈనాటికీ రేపటికీ ఉండే భేదాన్ని గుర్తింపజేస్తాడు. రేపుమాత్రం కాలదేవత చూపులో తేడాలు వస్తాయంటాడు. మార్పు అనివార్యమూ అవసరమూ అవుతుంది. లక్ష్యాన్ని బట్టీ సమాజాన్ని ప్రభావితం చేస్తుంది. ఇంతవరకూ కవి ఊహలో గతాన్ని స్మరిస్తూ సామాజిక వాస్తవాన్ని చిత్రిస్తూ భవిష్యత్తును భావించేంతవరకూ ఒక భాగం.

మరో భాగం భవిష్యత్తుపై ఆశాలోకనంతో పరివర్తనాత్మకమైన వర్తమాన చిత్రణం. "కొండపై నుండి దూకిన నిండువాగుల గొంతు శబ్దాలు" వినిపిస్తాయి. గిరిశిఖరం నుండి కిందికి దూకే జలపాతంలో వేగం ఉంది. తీవ్రత ఉంది, సంచరణశీలం కలిగింది. ఇది కాలగతికి ప్రతీక, సంప్రదాయ శిఖరం నుండి ప్రవహించే పరివర్తనా రూపమూ ధ్వనితం. గొంతు శబ్దాలు పలకడంలో, కొత్త నీతులు, కొత్త చట్టాలు, కొత్త చేతలు రూపొందడం ఉంది. ఇందులో మార్పు కోరే ప్రజల అభిమతం అనురణిస్తుంది. స్వేచ్ఛ సమానత్వం అభ్యుదయం భావనతో సాంద్రమైన వాతావరణం కల్పితమైంది. అంతవరకూ భావనాలోకంలో విహరింపజేసే మనస్సును యదార్థభూమిపై తీసుకొని వస్తుంది. రేపు వేరే, రేపువేరే "రెక్కలూడిన స్వప్నదేవత పిక్క బలిసిన పేద మనిషీ – వొక్కటై లోకాన్ని సాకే రోజు రేపే! రోజు రేపే!" రేపు రెక్కలు పోయి, ఎగిరే శక్తిలేక, కుప్పకూలి స్వప్నం అంతరిస్తుంది. దీని స్థానంలో మెలకువలో వాస్తవం అవతరిస్తుంది. ఇక్కడ అజ్ఞానం ఉండదు. మౌఢ్యం ఉండదు. హేతుశక్తితో శాస్త్రీయ దృక్పథంతో వివేకోదయంతో మానవుని జీవిత స్వరూపం పొందే పరివర్తనం లక్షితమైంది. ఇదొక ఆశారూపం స్వప్నానికీ, వాస్తవానికీ మధ్య రేఖ అంతరించి, కల నిజమై సమాజంలో అంతరాలు నశించి అంతా ఒకటిగా సుఖజీవితాన్ని గడిపే సామాజిక వ్యవస్థ ఈ కవి భవిష్యత్ దర్శనరూపం. 'రేపు రేపే'

అన్న ఆవృత్తిలో ఈ రేపు కేవలం కాల సూచకమైందేగాక గుణాత్మకంగానూ పొందే వైశిష్ట్యాన్ని స్ఫూర్తికి తెస్తుంది. ఈ వలయం సవేగమైన గతిశీలంతో సాంఘిక పరివర్తనా పార్శ్వాన్ని దర్శింపజేస్తుంది. ఈ కవిత ప్రకృతిపరంగా ఆరంభమై, భావ–స్మృతి – చిత్రాలతో మనస్తత్వ స్పర్శతో సాగి వాస్తవ రూపంలో నవ సమాజ దర్శనంతో ముగుస్తుంది. ప్రకృతి – భావ – సమాజ ముఖపార్శ్వాలు కలిగింది. భౌతికమైన ప్రకృతిరూపం భావగతమైన మానవత – మమత, సమాజగతమైన పురోగమన రూపంతో ఏర్పడింది. ఈ మూడు వలయాలనూ ఒకదానిలో ఒకటి అంతర్భవింప జేసికొన్న ప్రగతిశీల రచన – "రేపటి జలపాతాలు".

10. కవి దృక్పథంలో

పునర్నవం సంకలనానికి కవి వ్రాసిన 'మననం' ఆధారంగా ఈతని కవితా దృక్పథం కొంతవరకు, అవగాహన చేసుకోడానికి అవకాశం ఉంది. ఇందులో స్పృశించిన అంశాలను క్రోడీకరిస్తే, నాలుగు భాగాలుగా కన్పిస్తాయి. ఇవి రచనలో ఒకదాని నొకటి ఆశ్రయించి అక్కడి స్థితికీ ఆలోచనకూ లక్ష్యానికీ శిల్పానికీ అనుగుణంగా ప్రవర్తితమై కన్పిస్తాయి.

1) అనుభవమూ – స్వేచ్ఛ; 2) క్షోభ–ఉద్వేగమూ; 3) భావరూపం – శిల్పం; 4) మానవతావాదం – ప్రగతి దృక్పథం. ఈ అంశాలను ప్రస్తుతం రేఖామాత్రంగా పరిశీలించడం జరుగుతుంది.

కవి దృక్పథం వైయక్తికమైన పరిధి మొదలుకొని లోక పరిశీలనం వరకూ వ్యాప్తమైంది. 'మననం'లో "అచ్చంగా సొంత అనుభవాలు" "ఇతరుల అనుభవాలు" అని రెండు విధాలుగా పేర్కొనడం జరిగింది. (1) స్వంత అనుభవాలతో, (2) లోక పరిశీలనంతో ప్రత్యక్షంగానూ పరోక్షంగానూ నెరపిన ప్రభావ పరంపర, స్మృతిపథంలో సంచరిస్తాయి. వీలును బట్టి బయటపడి రచనలో చోటుచేసుకుంటాయి. ఇవి ఒక విధంగా తత్కాలీన రాజకీయ సాంఘిక సమస్యలూ వాటితో కవికి గల సంబంధంతో రచనలో ప్రముఖ స్థానాన్ని వహిస్తాయి. ఈ సందర్భంలో స్వీయమైన అనుభవాల ప్రత్యక్ష సంబంధం వల్ల తెలంగాణా పోరాట ప్రభావం, ఇతర భాషా కవులు ముఖ్యంగా ఉర్దూలో కవిత్వమూ ఇక్బాల్, ఖాజానజ్రుల్ ఇస్లాం, నెరుడా ప్రగతి రచనలతో పరిచయం, ఈతని సంప్రదాయ బంధురమైన దృక్పథాన్ని సంపూర్ణంగా మార్చివేసాయని చెప్పొచ్చు. దీనికి ఇతనిలో వెలిగే బలమయిన స్వేచ్ఛా తత్త్వమూ తోడైంది. ఇది

కాలానికి తగని సంప్రదాయం నుండి వేరు కావడానికీ, చెల్లని నియమాలను ఉల్లంఘించడానికీ తోడ్పడింది. తన అనుభవ పరంపర నిర్దిష్టమైన దృక్పథంతో ప్రయాణించడానికీ ఉపకరించింది. ఈ కవి సాహితీ వ్యక్తిత్వానికీ స్వేచ్ఛా తత్త్వం మౌలికంగానూ, అనుభవపరంపర విశేషంగానూ ఉపకరించినట్లు కన్పిస్తుంది. "నా అనుభవం మొదటి మెట్టు" "ఇతరుల అనుభవాలు రెండో మెట్టు" అంటాడు. స్వేచ్ఛను అణచివేసే ఏ నియమ నిబంధనలకూ కట్టుపడని మనస్తత్వం ఇతనిది. అందుకే ఇతని జీవితం ఎన్నో ఒడుదొడుకులకు లోనైంది. ఇన్నిటిలో స్థిరంగా నిలువగలిగిందొక్క కవిత్వమే. దీన్ని ఈ కవి ఆర్ద్రహృదయంతో స్మరిస్తాడు. "లోకంలో తలదాచుకోడానికి చోటు లేని కాలంలో, కవిత్వం తన కల్పలతా హస్తాలు చూచి నాకో ఇంతనీడ నిచ్చింది". మనస్సుకి ఎక్కడా లభించని తృప్తి ఇక్కడ ఛాయామాత్రంగానైనా లభిస్తుందని ఇతని విశ్వాసం. అందుకే దీన్ని వదలకుండా ఉన్నానంటాడు.

ఈ మానసికతృప్తి వెనుక ఇతని కవత్వానికి ఆంతరమైన ప్రేరణశక్తులు క్షోభ–ఉద్వేగం. వీటి ఉద్గమనరేఖలు వైయక్తిక సామాజిక స్పందనల నుండి మాత్రమే. ఉద్వేగం – క్షోభవల్ల రచనకు సాంద్రమైన అనుభూతి రూపం సిద్ధిస్తుంది. ఉద్వేగం వల్ల రచనలో ఉరక లెత్తే పొంగుతో ప్రవాహసదృశమైన సహజస్థితి చేకూరుతుంది. ఈ సందర్భంలో కవి మనస్సు ఎంత త్వరమాణమైందంటే ముందూ వెనుకా గురించి ఆలోచించే సమయం ఉండదు. ఉద్రేకంలో కదలిపోవడమే ఇతని అభిమతం. గతాన్ని గూర్చి ఆలోచిస్తూ కూర్చోక భవిష్యత్తులో తనకేం జరుగుతుందోనన్న భీతిలేక" వర్తమానంలో ప్రతి ఘటనకూ స్పందించే లక్షణం, ఇతనిలో ఒక విధంగా ప్రగతిభావనకు వేగవంతమైన గతిని కలిగించిందనే చెప్పొచ్చు. క్షోభ, ఉద్వేగం సంతరించుకున్న అనుభూతిశిఖరాలు "పునర్నవం"లో ఎన్నో కన్పిస్తాయి. "నిప్పులో దూకే పాత వీర శైవులకీ, పీరీలు మోసే తురకలకీ నాకూ" ఇందులో తేడా లేదంటాడు. స్వతంత్రమైన ప్రకృతి కనుగుణంగా 'వర్తమానంలో ఇష్టం వచ్చినట్లు చేస్తా" నంటాడు. అంటే, ఏ ఒత్తిడులకూ లొంగకుండా, ఏ ప్రలోభాలకూ లోను కాకుండా అని అర్థం. 'వర్తమానం', సమకాలీన స్థితికీ సంఘటనకూ కంపించే కవి స్పందన శక్తినీ, 'ఇష్టం' స్వేచ్ఛా భావనతో కూడిన మానసిక లక్షణాన్నీ సూచిస్తాయి. సమాజంలో దుస్థితినీ, దుర్నీతినీ చూచి ఎదిరించే ఈతని మౌలికమైన మనస్తత్వ బీజం నుండి క్షోభ – ఉద్వేగం అన్న రెండు అంకుర పార్శ్వాలతో కవితా రూపం ఉద్గమిస్తుంది. ఇది జైల్లో రైల్లో బాటలో తోటలో కత్తుల మధ్య పూగుత్తుల్లో ఓటమిలో ఆశలో భిన్న ప్రకారాలుగా రూపవికాసాన్ని పొందింది.

'ఏదో చెప్పాలనే కోర్కె'తో పాటు చుట్టు ప్రక్కల ఉన్న మనుషులూ వాళ్ళ క్రియాకలాపాల్లో ఆసక్తీ, కనబడే లోకంలో, కనబడని లోకంపై ఆకాంక్ష, 'ఆకారం మీద అనురాగం', గుండెను కవ్వించి కలం పట్టించాయి. ఇక్కడ కనబడేలోకం వాస్తవస్థితినీ, కనబడని లోకం మనోజగత్తునీ సూచిస్తాయి. భావనా ప్రపంచం సామాజికంగా రూపొందిన లక్షణం స్పష్టం. ఇతని దృష్టిలో రచనకు, ప్రతిభ – వ్యుత్పత్తీ – భావనాబలం – శిల్పం అవసరం. ఇవి నిరాకారాలకు ఆకారాలు పోస్తాయంటాడు. ఈ సందర్భంలో కవిత్వం రూపొందే ప్రక్రమ (Poetic Process) దశను గురించిన ప్రస్తావన గమనించదగింది. "గుండె దడలో గణాలు గుణించుక రాయాలి. ఊపిరి లెక్కించుకోవాలి. పొంగు కొలవాలి". మనస్సులో కదలే భావానికి రూపం సిద్ధించేప్పుడు ప్రయత్నశీలంలో కవి శిల్పదృష్టీ, దీనిని హృదయానుభూతి కనుగుణంగా మలచుకొనే ధోరణీ చూడవచ్చు. సాంద్రమైన అనుభూతితో శిల్పసుందరంగా కవిత్వం చెప్పడానికి ఉత్సాహ పడతాడు. కేవల వచనం కన్నా కవిత్వం పలకడమే ఇతని కిష్టం. దీనికి కారణం చెబుతూ "నాకు స్థలాన్ని ఆక్రమించడం మీద నమ్మకం లేదు. కాలాన్ని ఆక్రమించాలనే తప్ప" అంటాడు. అందుకే లోకంలో ఎక్కడా పొందని తృప్తి, కవిత్వం నీడల్లో ఇతని మనస్సు పొందుతుంది. బ్రతుకు బరువుతో ఉన్న మనస్సు కవిత్వంలో మునిగినపుడు తేలిక పడుతుందనీ, కవిత్వం తనపై నెరపే అసాధారణ ప్రభావాన్నీ వివరిస్తాడు. ఈ సమయం మానసికంగా విశిష్టమైన అనుభూతి మయమైంది. ఈ స్థితిలో "ఊహలకు సంగీతం చేర్చినంత తేలిగ్గా" హ్లాదైక మయమౌతుంది. సంగీతం నాదమయమూ, సంచార ప్రసార శీలం కలదీ. ఒక చోట నిలవకుండా సదా ప్రయాణిండమే దీని స్వభావం. ఇక్కడ చెవి కింపైన కళాస్వరూపాన్ని ఊహకన్వయించడంలో అనుభూతి పారమ్యం ఆలోచనాత్మక మౌతూంది. దీని ప్రభావాన్ని ఇలా అనుభవ పూర్వకంగా విశ్లేషించడం జరిగింది. మొదట ఉచ్ఛ్వాసంలో చొరబడి కవిత్వం, గాలికంటే ముందుగా నరాల్లో పాకిపోయి ఏదీ అందుకోలేని ఆత్మకు తాకుతుంది. ఆత్మను స్పృశించడంలో అనుభూతి స్థితిపై కవిదృష్టి స్పష్టం. మనస్సు, బుద్ధి మొదలైన దశల నతిక్రమించి సంకల్పానికీ ఆలోచనకూ అతీతమైన ఆత్మ స్పర్శతో విశిష్టరూపంలో ప్రసరించే సృజన గతిలో కవితాస్ఫూర్తి గోచరిస్తుంది.

ఇతనిలో స్వేచ్ఛాతత్త్వంతో పాటు నిబిడమైన విశ్వజనీన దృక్పథం, నూతన సామాజిక వ్యవస్థకు చెందిన అవగాహనతో ప్రగతిశీల దృక్పథానికి విస్తృతినీ వైవిధ్యాన్నీ సంతరింపజేసింది. ప్రగతివాదంలో మానవతాభావం అనివార్యంగా

పరిశీలనకు వస్తుంది. ఈతని కవితాసౌధనిర్మాణానికి (1) వ్యక్తికీ సంఘానికీ గల చుట్టరికం; (2) ప్రకృతికీ మనిషికీ గల సంబంధం; (3) నవ సృష్టికోసం కృషీ – ఇవి వాస్తుశాస్త్రంలా తోడ్పడినాయి. ఇంకా మరి రెండు (4) సొంత అనుభవాలు; (5) ఇతరుల అనుభవాలు అంతర్గతంగా తోడ్పడినాయి. ఇందులో ఉన్న ప్రకృతి – నవసృష్టీ – వ్యక్తీ – సంఘం అనే నాలుగు అంశాలపైనున్న ఇతని దృష్టి ప్రకృతి నుండి నవ సృష్టివైపు; వ్యక్తి నుండి సంఘంవైపు ప్రయాణిస్తుంది. ఇతని కవిత్వం జీవితంలో అసామాన్యమైన స్థితీ సంఘటన పరంగా ప్రతిస్పందితమైన అనుభూతిని అందుకునే emotional springs పై రూపొందింది. ఇందులో కాల్పనిక వాతావరణమూ అప్పుడప్పుడూ చోటు చేసుకోవడమూ జరిగింది. దీని కంతటికీ కేంద్రం మానవుడే 'మనస్సుకూ మనస్సుకూ చుట్టరికం హెచ్చి, మనిషికీ మనిషికీ రాగబంధం" ఏర్పడుతుందని ఇతని నమ్మకం. ఈ రాగబంధానికీ కవిత్వానికీ అవినాభావ సంబంధం ఉంది. దీనితో కవిత్వం "అమృత" రూపాన్ని పొంది మానసికంగా శాంతిని ప్రసాదిస్తుందని ఈతని విశ్వాసం. ఈ శాంతి నిజానికి పురోగమన లక్షణం గల వ్యవస్థలోనే సాధ్యమన్న నిశ్చయభావమూ రచనలో కన్పిస్తుంది. దీన్ని ఈ కవిత్వంలో వ్యక్తిపరమైన అంశానికి స్థానం ఉంటూనే, 'సంఘ' పరమైన వస్తువుతో నిర్మితమైన రూపాన్ని తేలిగ్గా ఊహించవచ్చు. మానవతా దృక్పథంతో పాటు సమాజంలో మార్పును కోరే ప్రగతిభావన ఈతని కవిత్వానికి దిక్సూచి.

ఈ కవిలో స్వతంత్ర ప్రవృత్తీ – అనుభవమూ, స్వేచ్ఛ కవిత్వానికి కొత్త మలుపును తెచ్చాయి. క్షోభ – ఉద్వేగం కవిత్వం పొందే అనుభూతి దశలను పెంచాయి. భావరూపం – శిల్పం కవిత్వానికి కావలసిన ఆకృతినీ, ఆకర్షణనూ సంతరించి పెట్టాయి. మానవతా వాదం – ప్రగతి దృక్పథం కవిత్వానికి ప్రయోజనపరమైన విస్తృతిని చేయికూర్చాయి. ఇదీ కవి దృక్పథంలో గోచరించే స్వేచ్ఛా కవితా స్వరూపం. ప్రజాస్వామ్య సామ్యవాద భావనా మూలాలు కలిగిందీ.

కవి దాశరథి వ్యక్తిత్వం - చారిత్రక పాత్ర

కవి దాశరథి కృష్ణమాచార్య వ్యక్తిత్వం ప్రధానంగా ఉద్యమ జీవశక్తి కలిగింది. ఇది నిరంకుశ పాలనకు వ్యతిరేకంగా స్వాతంత్ర్య సమరంలో చారిత్రకమైన పాత్రను నిర్వర్తించింది. ఇది కవిత్వ రూపంలోనే కాక సక్రియగానూ వర్తించింది. దేశభక్తినీ సామాజిక బిరుదును పొందడం గమనార్హం. ఇది ఈయన ఉద్యమ వ్యక్తిత్వానికి పట్టంగట్టే సామ్యవాద సామాజిక లక్ష్యానికి దారితీసే అస్తిత్వాన్ని గౌరవించేదిగా ఉంది. 'అగ్నిధార, రుద్రవీణ' రెండు కృతులూ దీనికి సాక్ష్యాలుగా నిలుస్తాయి. ఇవి ఆధునిక తెలుగు కవిత్వ చరిత్రలో నవయుగానికి దీప్తివంతమైన చేతన నిచ్చాయి. ఆ తర్వాత వెలువడినవి 'పునర్నవం', 'అమృతాభిషేకం', 'కవితాపుష్పకం', 'నేత్ర పర్వం' ముఖ్యంగా 'తిమిరంతో సమరం' కృతులు కవిలో సృజన భూమికతో పాటు సామాజిక తత్పరతను కలిగినవి. దేనికది ఆయా విషయాలతో ప్రత్యేకతల్ని కలిగినవి, ప్రగతి శీల దార్శనికాన్ని పొందినవి.

మొదటి 'అగ్నిధార'లో అగ్ని ప్రజలలో రగిలిన స్వాతంత్ర్య చేతనకు ప్రతీక. నిరంకుశమైన నైజాం రాజరిక పీడన వ్యవస్థను దగ్ధం చేసే ఉత్సాహంతో వీర విజయ లక్ష్యాన్ని కలిగింది. ఇది నిరంతరం జ్వలిస్తూ కదలుతూ ప్రవాహకతను పొందడం ఇందులో సూచితమైంది. ఆగని ప్రగతిశీలంతో ఉత్తేజాన్ని కూర్చే కాలానికి సంకేతంగానూ ఉంది. ఇంకా పదునెక్కిన వాడితనంతో పనిచేసే సాధనంగా కవితా రూపం సాక్షాత్కరిస్తుంది. ఇది అవసరమైన ఉద్యమ తీవ్రతలోని నైశిత్యాన్ని భావింపజేస్తూంది.

ఇక రెండోది 'రుద్రవీణ'లో రుద్ర శబ్దం దుష్టత్వాన్ని చెడునూ అంతం చేసే విలయశక్తిని సూచిస్తుంది. దీనిచేత సమాజంలో హితానికీ మంచికీ దారితీసే నిర్మాణరూపం ఏర్పడుతుంది. అదే హైదరాబాద్ సంస్థానం విమోచనం. దేశ స్వాతంత్ర్య సిద్ధితో కొత్త యుగంలోకి ప్రవేశించడమన్న మాట. విలయ చర్య ఎప్పుడుబడితే అప్పుడు జరగదు. అత్యవసరమైన ప్రత్యేక సందర్భాల్లో మాత్రమే సమాజ శ్రేయంకై జరుగుతుంది. 'అగ్ని' 'రుద్ర' రెండు పదాల పోరాటంలో ఉత్సాహంతో తీవ్రతను సూచిస్తాయి కూడా. ప్రజల శక్తిని భావి భాగ్యంకై లక్షించడం జరిగింది. ఇది కవి సృజన చేతనలోని సార్థకతకు నిదర్శనంగా ఉంది. ఉత్తమ కవితా కృతితో ఆవిష్కారాన్ని పొందింది. ఇది పద్యం గేయం వచన ప్రక్రియల్లో సాగింది, త్రిపథగ అయింది.

ప్రాంతమేదయినా అపుడూ ఇపుడూ ముందూ తెలుగు సాహిత్య చరిత్ర ఒకటే. సాహిత్య విమర్శ మరియు పరిశోధనా దృష్టితో చూస్తే సమాలోచనంలో ఆధునిక కవిత్వంలో

గురజాడ పరివర్తన మార్గంలో సాగింది. ఆ తరువాత తెలంగాణ విమోచనం వస్తువుతో ముగ్గురు కవులు సామాజిక తత్పరతతో ఉద్యమ కేంద్రాన్ని కలిగిన కవిత్వాలకు ప్రతినిధులుగా నిలుస్తారు. ఒక విధంగా తెలంగాణ విషయంలో ఉద్యమ శీల కవిత్రయంగా తలపుక వస్తారు. ఆంధ్ర తమిళ రాష్ట్రాలకు ఉమ్మడి రాజధానియైన మద్రాసు నుండి **ఒకరు ఆరుద్ర. 'త్వమేవాऽహమ్'** (నీవే నేను) అన్న కవిత్వ రచనతో తెలంగాణపై స్పందించిన కవి. ఆంధ్రనుండి **మరొకరు సోమసుందర్. 'వజ్రాయుధం'** పేరుతో 'నైజాం పాదుషాహే' అని పాలకుల నిరంకుశత్వానికి వ్యతిరేకంగా జనచేతనలో ఒకడై నినదించిన కవి. తూర్పు గోదావరి జిల్లాలో సామ్యవాద నిబద్ధతతో కార్యాచరణంలో జైలు శిక్షను పొందారు. సమాజంలో రావలసి ఉన్న మార్పుల పరంపరను ముందుకు తీసుకొని వెళ్ళిన ఉద్యమ జీవి. మరొకరు తెలంగాణ విమోచనోద్యమంలో గుణాత్మకమైన చురుకైన పాత్రను నిర్వహించిన కవి దాశరథి కృష్ణమాచార్య. తెలంగాణ స్వాతంత్ర్యం పొందే విషయంపై ఈ ముగ్గురి ఉద్యమ కవిత్వాన్ని ప్రత్యేకంగా చూడవలసి ఉంది. ఎవరో ఏ ఒక్కరి మీదనో దృష్టి కేంద్రీకరించి ఈ యుగంలోని తదితర ఉద్యమ కవుల్ని ఉపేక్షించడం భావ్యం కాదు.

ఈ కవి దేశ స్వాతంత్ర్య చరిత్రలో ఉద్యమం కారణంగా జైలు పాలవడమూ జరిగింది. నానా బాధలకూ గురి అయినాడు. నిజామాబాద్ జైలు గోడలపై బొగ్గు ముక్కతో వ్రాసిన పంక్తులే,

"ఓ నిజాము! పిశాచమా! కానరాడు
నిన్ను పోలిన రాజు మా కెన్నడేని!
తీగెలను తెంపి అగ్నిలో దింపినావు
నా తెలంగాణ కోటి రత్నాల వీణ"

దీనిలోని చివరి పంక్తులు ప్రజల నాల్కలపై చిరస్థాయిని పొందాయి. ఇందులో చారిత్రక వాస్తవికత ఉంది. జరుగుతూన్న దుస్థితుల పట్ల వేదన ఉంది. మంచి భావరూపంతో ఉత్తమ కవిత్వంగానూ నిలిచింది. తెగిన తీగెల నుండి ఏ మధురనాదం వినిపిస్తుంది? ఇందులో ఛిన్నమైన ప్రజల బ్రతుకులు సూచితం.

"తెలంగాణమ్ము తమః కవాటముల బందీయైన నిశ్శబ్ద రాత్రుల... కోటి తమ్ములను మేల్కొల్పన్" చైతన్య శక్తిని రగిలించిన వైతాళికుడుగా కవి దర్శనమిస్తాడు. తెలంగాణ ప్రాంతం చీకటిమయంగా ఉంది. ప్రజల 'బందీ'లుగా మారిన స్థితిలో ఉన్నారు. ఇది నిద్రా సమానమైన జడస్థితి. దీన్ని వదలించి రక్షించే ఉత్తమ లక్ష్యం, ముందు మేల్కొనజేసి ఉద్యమింప జేయడం. ఇదే తక్షణ కర్తవ్యంగా ఉంది. పీడిత ప్రజల 'వాణి'ని వినిపిస్తాడు.

ప్రాణాలు పణం పెట్టి మంచి మా గాణాలను సృజించి పొలాలు దున్ని లభించిన పంటల విలువల్ని నవాబు భోషాణాన్ని నింపడానికే సరిపోయింది. ఎప్పటికైనా "రైతుదే!

తెలంగాణము రైతుదే" అని భావి కాలంపట్ల ఆశారూపాన్ని ప్రకటిస్తాడు, సమాజానికి ధైర్యాన్ని చేకూరుస్తాడు.

"చల్లని చమురుంటేనే జ్వాలావళి కీలావళి
ప్రజాబలం ఉంటేనే కవిత్వాలు! రాజ్యాలు!!"

అని సమాజశక్తిని స్థాపించడం కవిలో సామాజిక నిబద్ధతను చాటుతూంది.

"నా ఊరు ప్రజావాటి! నా పేరు ప్రజాకోటి,
నా గళం ప్రజావాణి"

అని నిష్కర్షగా ప్రజలతో ఐక్యమైన కవి వ్యక్తిత్వం చారిత్రకమైన పాత్రను నిర్వహించింది.

"రానున్నది ఏది నిజం" "అది ఒకటే సోషలిజం"

ఈ రెండు పంక్తులు చాలు! ఈ కవి దార్శనికతను గుర్తించడానికీ, ప్రగతి దృష్టిని తెలుసుకోడానికీ. దీని వివరణమే, "అనాదిగా సాదుతూంది అనంత సంగ్రామం
అనాథకూ ఆగర్భ శ్రీమంతునికీ మధ్య!

అన్నమాటలు సమాజంలో వర్గభేదం, దాని పరిణామం పై దృష్టి కనిపిస్తుంది. "భూమి దున్నే రైతుకు భూమి లేదు" ఇదీ శ్రమ జీవుల స్థితి. శ్రామికుల్లో కార్మికులు కర్షకులు ఇరువర్గాల పట్ల సమానమైన భావన కవిత్వంలో కనిపిస్తుంది.

"నిరుపేద! రా! రా! నాతో,
తేతేరా పలుగూ పారా!
తే!తేరా! డమరూ ఢక్కీ"

– అట్టడుగున ఉన్నవారితో కలిసిపోవడం! కవి సామాజిక నిబద్దతను తెలుపుతూంది. పలుగు పార శ్రమసాధనాలు, డమరు ఢక్కి పేదల సాంస్కృతిక వాద్య సాధనాలు. శ్రమ జీవనాన్నీ, జన సంస్కృతినీ గుర్తుకు తెస్తాయి. సామ్యవాదంలోని శ్రామిక ప్రాధ్యాన్యాన్ని గమనించవచ్చు.

గతం, వర్తమానం, భవిష్యత్తు మూడు కాలాల పట్ల ప్రజల జీవన సంస్కృతుల పట్ల సమానమైన ఆదరణభాం కలిగిన కవి.

"గతాన్ని కాదనలేను, వర్తమానాన్ని వద్దనను,
భవిష్యత్తును వదలుకొను".

తెలంగాణ విమోచనోద్యమం ఫలించింది. స్వాతంత్ర్యం సిద్ధించింది. భారతదేశ పటంలో హైదరాబాద్ సంస్థానం అవతరించింది. ఈ కవి గాంధీజీ శాంతి మార్గంలో, ఉద్యమ లక్షణాన్ని కలిగిన కవి. ఉద్రేక ప్రకృతి సమాజంలో ఇంకా మిగిలి ఉన్న చీకటిని

తొలగించే సత్ప్రయత్నంలో రచనలు సాగించాడు. 'తిమిరంతో సమరం' ఈ ఆలోచనకు ప్రానిధ్యం వహిస్తుంది.

వర్గభేదం, జాతిభేదం, వర్ణభేదం అసమానతలు అన్యాయాలు పీడన రూపాలు బాధాస్థితులు రూపుమాపే ఉత్సాహంతో సామాజిక నిర్వహిస్తూ, కవిత్వాన్ని ఊపిరిగా మలచుకున్న చారిత్రకమైన పాత్ర విశిష్టమైంది ఇది సాహిత్య చరిత్రలో దర్శనమిస్తుంది. సామాజిక తత్పరతతో ఉద్యమ జీవిగా ప్రజాకవిగా సామ్యవాద స్పందన రూపంగా దేశ స్వాతంత్ర్య చరిత్రలో ప్రకాశించే సాహిత్య మణిగా చిర యశస్వి, మహాకవి దాశరథి కృష్ణమాచార్య ఆధునిక తెలుగు కవిత్వ చరిత్రలో అభ్యుదయ మార్గంలో చేతనాత్మకమయిన సృజన శిఖరం.

పునర్నవం - వ్యాసాలపై దాశరథి లేఖలు

ఇవి 'భారతి' & 'స్రవంతి' తెలుగు మాస పత్రికల్లో ప్రచురించిన సందర్భంలో మహాకవి దాశరథి స్పందన లేఖలు

(1)

Dasarathi

9AC Venkatachala Mudali St,
Mylapore - Madras 600 001
19-1-1976

Dear Ranga Rao

నీవు నా గురించి స్రవంతిలో వ్యాసం వ్రాశావని ఎవరో చెప్పగా ఆ స్రవంతి కోసం హైదరాబాదు హిందీ ప్రచార సభ వేమూరి రాధాకృష్ణ మూర్తి గారికి వ్రాయగా పంపారు. చదివాను, చాలా గొప్పగా వ్రాశావు.

"తెలుగు సాహిత్యం తెలుగు వారందరిదీ, ఆ తరువాత పొలిమేరలు ఎరుగని మానవ లోకానిదీ" అన్న మాటలు నిత్యసత్యాలు.

పునర్నవంలోని ఎన్నో కవితలు తీసుకొని నీవు చేసిన వ్యాఖ్య బాగుంది. ముఖ్యంగా "అశ్రుదీపం" ఎవరూ స్పృశించలేదు. నీవు చాలా వివరంగా ఆ కవిత గురించి వ్రాశావు. Thanks నీ వ్యాసం అద్భుతంగా ఉంది. Your analysis is correct. నా కవిత ఏదో ఒక రాజకీయ సిద్ధాంతానికిగానీ, ఏదో ఒక కవితా రూపానికి గానీ కట్టుబడి ఉండక పోవడాన్ని గమనించినందుకు సంతోషించాను.

మొన్న 27-1-76 నాడు శ్రీకృష్ణ దేవరాయ ఆంధ్రభాషా నిలయంలో మీ బ్రదర్ యం.ఎల్. నా కావ్యగానం ఏర్పాటు చేసాడు. సభ బాగా జరిగింది. గోపాలశాస్త్రి అధ్యక్షులు వెంకట రామారెడ్డిగారు ముఖ్య అతిథి. నీ క్షేమ సమాచారం వ్రాయించగలవు.

PS. It is a very fine article - Comprehensive and analytical

నీ
దాశరథి

(2)

Dasarathi

Phone 423656
13 (c) Film Directors' Colony
Kodambakkam, Madras - 600 024
31-8-1977

ప్రియ మిత్రులు
శ్రీ మాదిరాజు రంగారావు గారికి
నమస్కారములు

మీ 29-8-1977 లేఖ, థ్యాంక్స్

జూన్ నెల 'స్రవంతి' నాకు వారు పంపలేదు. ఎక్కడైనా సంపాదిస్తాను. ఇంత వివరంగా ఒకొక పద్యం మీద వ్యాసం వ్రాయ తలపెట్టినవారు లేరు. నా యెడల గల అనురాగానికీ, నీ కార్య దీక్షకీ ధన్యవాదాలు.

నేను ఇప్పుడు మార్కెట్‌లో లేని పుస్తకాలను ఒక సంపుటిగా ప్రచురిస్తున్నాను.

నీ అభినందనలకు శుభాకాంక్షలకు ధన్యవాదములు

భవదీయుడు
దాశరథి

(3)

Kalaprapurna Dasarathi

Phone 423656
13 (c) Film Directors' Colony
Kodambakkam, Madras - 600 024

5-9-1977

Dear Brother

నీవు పంపిన 'బాల్యం – ఒక సమాలోచనం' అందింది. Thanks. ఒక Poemను తీసుకొని విశ్లేషణాత్మకంగా ఈ ధోరణిలో వ్రాసే నూతన ప్రక్రియను నీవే ప్రవేశపెట్టావు.

జీవిత లతాగ్రాన" అన్న దానికి నీ Interpretation చాలా సమంజసంగా ఉంది. మన university కి ఒకసారి తీరుబడిగా వస్తాను.

ధన్యవాదములతో
దాశరథి

(4)

Kalaprapurna Dasarathi

Phone 423656
13 (c) Film Directors' Colony
Kodambakkam, Madras - 600 024

5-9-1977

Dear Ranga Rao

స్రవంతి సెప్టెంబరు సంచిక ఇప్పుడే అందింది. నీ వ్యాసం "ప్రతీకాత్మక కవిత" ప్రణవంలో త్రివర్ణాలను గూర్చినది చదివాను. అద్భుతంగా ఉంది. చాలా లోతుల్లోకి వెళ్లావు. నీ విశ్లేషణ అనిర్వచనీయం

Many Thanks వ్యాసం చాలా బాగుంది.

నీ
దాశరథి

(5)

Kalaprapurna Dasarathi

Phone 423656
13 (c) Film Directors' Colony
Kodambakkam, Madras - 600 024

24-9-1977

భాయి రంగారావ్

నమస్తే

ఈ రోజు భారతి (సెప్టెంబర్ సంచిక) సంపాదించి నీ వ్యాసం 'దాశరథి కవితా దర్శనం' చదివాను. చాలా గొప్పగా ఉంది. దన్యవాదాలు. "ఉషస్సంధ్య" కవిత 1950 ప్రాంతంలో వ్రాయబడినట్లు నీవు ఊహించడం సరియైనదే. వ్రాసిన సంవత్సరం కవిత ఆఖరున వేస్తే బాగుండేది.

నీవంటి సహృదయుడు సమర్థుడు అయిన వ్యాఖ్యాత విమర్శకుడు నా కవితలోని సిద్ధాంతాలను సునిశితంగా పరిశీలించి సుగమంగా పాఠకులకు తెలియపరచడం నా అదృష్టంగా భావిస్తున్నాను

మెడ నొప్పి ఇంకా తగ్గలేదు. ఉత్తరం సరిగా వ్రాయలేకపోతున్నాను

క్షేమ సమాచారం వ్రాయించగలవు. కృతజ్ఞతలతో...

నీ
దాశరథి

(6)

Kalaprapurna Dasarathi

Phone 423656
13 (c) Film Directors' Colony
Kodambakkam, Madras - 600 024

26-12-1977

Dear Ranga Rao

నమస్తే

నూతన సంవత్సర శుభాకాంక్షలు. 1978 మీకు మీ కుటుంబమునకు ఆయురారోగ్య ఐశ్వర్యములను ప్రసాదించుగాక!

డిసెంబరు భారతి నిన్న దొరికింది. నీవు నా కవిత "మేల్కొన్న మనిషి..." గురించి వ్రాసిన పరిశీలనాత్మక వ్యాసం చాలా బాగున్నది. Many Thanks. ఆ కవితలోని అధివాస్తవిక చిత్రాన్ని స్పష్టంగా చూపావు, వ్యాసంలో.

కొత్త రకం మేటి వైద్యుణ్ణి మహాత్ముడుగా నీవు పోల్చుకోవడం చాలా కరెక్ట్. ఎందుకంటే హింసతో సమరం సాగించి గెలిచిన వాడు అతడే ప్రపంచంలో. ప్రపంచంలో ఏ దేశంలో జరగని నూతన ప్రయోగం (క్రొత్త తరహా ఔషధం) మహాత్ముడే చేశాడు.

Your analysis is superb

ధన్యవాదాలు
దాశరథి

(7)

Kalaprapurna Dasarathi

Phone 423656
13 (c) Film Directors' Colony
Kodambakkam, Madras - 600 024

12-1-1977

My Dear Dr. Madiraju Ranga Rao

నమస్తే

నవంబరు భారతి ఈ రోజు దొరికింది. రాజోలు నుండి తెప్పించాను.

నీవు నా "మస్తిష్కంలో లేబొరేటరీ" పై వ్రాసిన వ్యాసం అద్భుతంగా ఉంది. Kudos! చాలా విశేషాలు చెప్పావు. ఈ వ్యాసాలన్ని పుస్తకంగా రావాలి. సంక్రాంతి శుభాకాంక్షలు!

Socio-realism ను గురించి నీవు వ్రాసింది thought provoking గా వుంది. నా ఆరు పుస్తకాల సంపుటి దాశరథి కవిత పేరిట అచ్చైంది. బైండు కావాలి. అంతే కాగానే పంపుతాను.

నీ
దాశరథి